

Ivan Katardžiev

REPUBLIKA MAKEDONIJA IN SOSEDE VČERAJ – DANES – JUTRI

Republika Makedonija je v geografskem, geopolitičnem in etničnem pogledu del geografskega prostora na Balkanu z imenom Makedonija. Celotna površina Makedonije znaša 68.451 kvadratnih kilometrov. Ime toponima Makedonija znanstveno še vedno ni pojasnjeno.

Meje, v katere je danes zaobsežen geografski pojem Makedonija, so se na Balkanu skozi tisočletja spreminjale. Po Herodotu (peto stoletje pred našim štetjem) so z imenom Makedonija označevali ozemlje med rekama Vardarjem in Bistrice.

Po informacijah geografa Ptolomeja so bile meje Makedonije sredi drugega stoletja našega štetja: na severu Šar planina, vključno z reko Vardar od njenega izvira na zahodu do današnjih meja med Republiko Makedonijo in Republiko Albanijo. Vanjo je vključeno tudi Ohridsko jezero. Odtod se je nadaljevala na jug po toku reke Bistrice (Aliakmon) do Tesalije. Vzhodna meja je potekala vzdolž toka reke Meste vse do njenega izliva v Egejsko morje. Morsko obalo Makedonije sta omejevala izliva obeh že omenjenih rek: na vzhodu Meste in na jugu Bistrice.

V geografskem, ekonomskem in deloma tudi etnokulturnem smislu so to v glavnem tudi danes meje Makedonije. Pri tem so se skozi stoletja, odvisno od tega, kdo je vladal na teh ozemljih, zaradi administrativno-političnih vzrokov meje ozemlja Makedonije spreminjale. Včasih so bila z imenom Makedonija zaobsežena tudi ozemlja zunaj opisanih geografskih in zgodovinskih meja, včasih pa je bilo s tem pojmom označeno tudi mnogo manjše ozemlje od tistega, katerega meje je določil Ptolomej.

Makedonija obsega centralni del Balkana. Skoznjo poteka izredno pomembna transverzala, ki povezuje Vzhod in Zahod.

Zaradi svojega geostrateškega položaja, zmerne podnebja, ugodnih tal in zaradi tega, ker so se skozi Makedonijo nepretrgoma skozi stoletja selila ljudstva raznih ras, jezikov in kultur, je ta bila in je še privlačna za naseljevanje in življenje. Odtod tudi bogastvo kulturne dediščine, ki je na območju Makedonije.

Ne da bi se spuščali v raziskave in razlage o tem, kako je nastal toponim Makedonija, bomo ugotovili, da zasluga za njegovo trajnost in popularnost v geografskem, geopolitičnem in etnokulturnem smislu pripada antičnim Makedoncem in njihovi državi antični Makedoniji ter vlogi, ki jo je ta imela v antičnem svetu med vladavino očeta in sina – Filipa Drugega Makedonskega in Aleksandra Velikega (359–323).

Slovani, katerih zgodovinski substrat je danes makedonski narod v Makedoniji, so se začeli naseljevati ob koncu šestega stoletja. Sredi sedmega stoletja je bilo naseljevanje Slovanov v Makedoniji končano.

Po bizantinskih virih se je v njej naselilo sedem slovanskih plemen. Dejansko je bila ta v celoti slovanizirana.

Od naselitve Slovanov v Makedoniji (poznejših makedonskih Slovanov in današnjega makedonskega naroda) bodo Makedonci bojevali dolg in hud boj za obstanek in državno konstituiranje.

S sprejemom kulturnih in še zlasti državnih tradicij, ki so jih zapustili antični Makedonci in njihova država – antična Makedonija, se bodo Slovani v Makedoniji med tisočletnim življenjem v njej popolnoma identificirali z imenom dežele, v kateri so se naselili in z njeno kulturno dediščino. Obenem bodo zaradi zgodovinskih okoliščin, v katerih so se znašli, postali državno središče nove slovanske pismenosti in krščanske kulture med drugimi slovanskimi narodi. To bo nov prispevek k oblikovanju kulturno-nacionalne identitete makedonskih Slovanov oziroma makedonskega naroda in nacije. Ta se bo naravno vključil v zgodovinsko dediščino, iz katere osnove bo rasla in se razvijala zavest o širini in enotnosti prostora, ki nosi na Balkanu ime Makedonija, in o njegovi organski identifikaciji z makedonskim slovanskim etnikumom.

Kako globoko se je zakoreninila ta zavest v bit Makedonca, je najbolj očitno v obdobju, ko se na zgodovinskem prizorišču makedonskega naroda začne gibanje za kulturno emancipacijo, in še zlasti, ko se začne nacionalno-revolucionarno gibanje v osemdesetih letih devetnajstega stoletja.

Prav tedaj, ob zori nacionalno-revolucionarnega gibanja, ki je naznanjalo začetek bojov za osvoboditev Makedonije z orožjem, je bil definiran tudi predmet osvobodilne akcije. Tako je na primer prva velika makedonska vstaja, kresnenska (1878), programsko definirala predmet svojega osvobodilnega gibanja z besedami: "Cilj vstaje je osvoboditev Makedonije, dežele slavnih slovanskih prosvetlencev in učiteljev – Cirila in Metodija."

To ne določa mejá dežele, temveč se navezuje na kulturne tradicije makedonskih Slovanov, katerih temelji so bili postavljeni med pokristjanjevanjem. Tri leta pozneje bo cilj makedonskega osvobodilnega gibanja vprašanje prostorskih meja Makedonije, v okviru katerih se bo po osvoboditvi konstituirala makedonska država na Balkanu, precizno definirano v Ustavi Makedonske lige. V njej so v tekstu z naslovom "Meje in prebivalstvo"² do podrobnosti opisane meje Makedonije, to je tiste, ki jih je označil že Ptolomej.

Princip, ki je uporabljen pri določanju meja makedonskega ozemlja, je "razprostranjenost makedonskega etnikuma", "pravica velike večine prebivalstva do ozemlja, ki se že stoletja imenuje Makedonija". V Ustavi

Makedonske lige je zastavljen še en bistven cilj, ki določa ozemeljsko celovitost v navedenih mejah. Ta cilj je "za stalno onemogočiti spletke v zvezi s pohlepnostjo balkanskih držav".³

V prihodnosti makedonsko nacionalno-revolucionarno gibanje ne bo več obravnavalo vprašanj makedonskih meja. Te obstajajo same po sebi v zavesti slehernega Makedonca, o čemer priča tudi dejstvo, da je vse makedonsko ozemlje prežeto z dejavnostjo revolucionarne organizacije, to je VMRO. V prihodnosti bo mnogo bolj pomembno ohraniti celovitost makedonskega ozemlja pred aspiracijami sosed. To bo postalo še posebno aktualno po ilindenski vstaji. Ilindenska vstaja se je začela 2. avgusta 1903. V njej so se popolnoma izrazila stremjenja makedonskega naroda za svojo državo. To bo priložnost za nadaljnje zaostrovanje boja med sosedi za nadvlado v Makedoniji. To bo povzročilo balkanske vojne (1912, 1913) in trojno delitev v Bukarešti (10. avgusta 1913).

Boj za Makedonijo se bo nadaljeval tudi med prvo svetovno vojno. Ta ni prinesla nič novega v zvezi s statusom Makedonije in makedonskega naroda, ki jima je bil določen že s sporazumom v Bukarešti. Z majhnimi ozemeljskimi popravki na račun Bolgarije in v korist Srbije je mirovna konferenca v Parizu (1914) sankcionirala določbe bukareštanskega sporazuma. Po njem je pripadel Grčiji največji del Makedonije, 35.169 kvadratnih kilometrov, Kraljevini Jugoslaviji 25.713 kvadratnih kilometrov in Bolgariji 6.798 kvadratnih kilometrov.

Mirovna konferenca v Parizu je prinesla neko novost s katastrofalnimi posledicami za Makedonce v Grčiji. V skladu z mirovnim sporazumom med Bolgarijo in Grčijo je bila 27. novembra 1919 podpisana tudi "Konvencija o prostovoljni preselitvi prebivalstva"⁴ med obema državama. Rezultat te konvencije je bil ta, da je Grčija v nekaj letih izgnala iz egejskega dela Makedonije več kot 100.000 Makedoncev. Namesto njih so naselili več kot 500.000 prebivalcev. To je prvo množično etnično čiščenje v dvajsetem stoletju na Balkanu, ki je hudo prizadelo makedonski narod.

V obdobju med obema svetovnima vojnama se je makedonski narod znašel v skrajno težkem položaju kot objekt ambiciozne raznarodovalne in asimilacijske politike. V egejskem delu Makedonije se je začelo grčenje imen in priimkov prebivalstva. Z odredbo države so pogrčili tudi krajevna imena naselij, mest in vasi. V vardarskem delu Makedonije so posrbili priimke prebivalcev, pokrajino pa imenovali Južna Srbija. Samo v Bolgariji, v pirinskem delu Makedonije, makedonsko ime ni bilo prepovedano iz povsem pragmatičnih političnih razlogov, temveč so njegovo rabo stimulirali do leta 1934. Ta del Makedonije je Bolgarija spremenila v bazo svoje revizionistične politike na Balkanu.

Ne glede na razkosanje dežele, s čimer je bila razbita geopolitična, ekonomska in kulturno-nacionalna kompaktnost makedonskega naro-

da, in kljub prizadevanjem oblastnikov vseh treh držav, da bi izpeljali hitro denacionalizacijo in tako za vselej odpravili z dnevnega reda makedonski problem, to je boj makedonskega naroda za svojo državo na Balkanu, je prav v tem obdobju prišlo do izrazite kristalizacije makedonske nacionalne zavesti v vseh treh delih Makedonije. To je čas prvih očitnih uspehov v razvoju makedonske kulture s poudarjenim nacionalnim značajem. Posebno pomembni so pojavi v književnosti. To so najprej dramska dela ljudskega značaja. Predstavniki te književnosti so Vasil Iljovski, Anton Panov in Risto Krle. Nastopi generacija pomembnih pesnikov, kot so Venko Markovski, Kosta Racin, Mihail Smatrakalev, Nikola Jonkov Vapcarov. V Sofiji je bil leta 1938 ustanovljen Makedonski literarni krožek. Pomembni dosežki se kažejo tudi v publicistiki. Izhajajo časopisi: Makedonski vesti (Makedonske novice), ki jih izdajajo makedonski emigranti v Bolgariji, Naša reč (Naša beseda), Bilten, Luč in Južna stvarnost iz Vardarske Makedonije, ki naznanjajo začetek nove makedonske žurnalistike. Ti časopisi aktualizirajo probleme, pomembne za makedonski narod. Temu sledi preboj makedonskega zgodovinopisja. Pojavljajo se imena kot Vasil Ivanovski, Angel Dinev, Kosta Veselinov, ki izvirno raziskujejo in potrjujejo makedonsko kulturno in politično dediščino, drugačno od dediščine sosednjih balkanskih narodov. Povedano na kratko je to obdobje popolne afirmacije makedonske kulturno-nacionalne identitete.

Vzeto v celoti je to obdobje preusmeritve sil makedonskega narodnoosvobodilnega gibanja na novih demokratičnih temeljih, ki so v tem času prevladovali na Balkanu in v Evropi.

V danih okoliščinah je makedonski narod v vardarskem delu Makedonije, zaradi svoje številčnosti in tesne povezave z gibanjem drugih nacionalno zatiranih in socialno izkoriščanih narodov v Kraljevini Jugoslaviji neposredno pred začetkom druge svetovne vojne, zrastel v nacionalno-politični subjekt, ki je odkrito zahteval svoje pravice. V bistvu ga je začetek druge svetovne vojne (1939) v Evropi doletel v etapi pospešene graditve in izražanja svojih nacionalnih značilnosti. To je izredno pomembno obdobje, katerega posledice so se v celoti pokazale med drugo svetovno vojno in narodnoosvobodilnim bojem od leta 1941 do 1944.

Z zasedbo Balkana, ko ga je leta 1941 zasedla nemška fašistična armada, je Makedonija doživela novo razkosanje. Največji del se je znašel pod okupacijo Bolgarije. Drugi, manjši del, v zahodni regiji Vardarske Makedonije, je okupirala Italija.

Nekaj mesecev po izsiljeni novi okupaciji se je pod vodstvom makedonskih komunistov začel narodnoosvobodilni boj makedonskega naroda, ki je trajal štiri leta. Cilj je bil jasen: boj je bil protifašističen in del velike protifašistične koalicije narodov sveta. Toda za makedonski narod je bil ta boj obenem tudi nacionalnoosvobodilen. Med boji je makedonski narod

zgradil tudi osnovne segmente prihodnje makedonske države. Ustanovljeni so bili temeljni organi oblasti – narodnoosvobodilni odbori. Partizanski odredi so prerasli v regularne enote armade Makedonije. Epilog ostrega štiriletnega boja makedonskega naroda, ki je v ta boj stopil skoraj brez vsega in dolgo izoliran od drugih bojišč narodnoosvobodilnega narodov na jugoslovanskem ozemlju, je bil sklic prvega zasedanja protifašistične skupščine narodne osvoboditve Makedonije. Skupščina je zasedala 2. avgusta 1944 v samostanu Sveti Prohor Pčinski.

Na prvem zasedanju ASNOM-a je bil postavljen temelj današnje makedonske države – Republike Makedonije.

Skupščina je sprejela več aktov, med njimi: konstituiranje ASNOM-a kot vrhovnega zakonodajnega in izvršnega narodnopredstavniškega telesa, najvišjega državnega organa demokratične Makedonije. To je bil temeljni akt, s katerim so:

- a) razglasili ustanovitev makedonske države kot enakopravne federalne enote Demokratične federativne Jugoslavije,
- b) določili pristojnosti ASNOM-a in način njihove izvršitve,
- c) določili ustanovitev vlade z imenom Narodna vlada makedonske države.

Poleg tega je skupščina sprejela sklep o uvedbi makedonskega jezika in cirilice kot uradnega jezika in pisave v makedonski državi. Sprejela je tudi deklaracijo o temeljnih pravicah državljanov v demokratični Makedoniji.

Na zasedanju je bil izvoljen prezidij s predsednikom Metodijem Andonovom-Čentom, dvema podpredsednikoma in osemnajstimi člani.

Po osvoboditvi Makedonije aprila 1945 je bila ustanovljena prva makedonska vlada.

Makedonska federalna država, nov dejavnik na Balkanu

Danes, pol stoletja po ustanovitvi makedonske države kot federalne enote federativne Jugoslavije, je dokaj očitno, da je ta v marsičem spremenila geopolitični položaj v centralnem delu Balkana. Kot glavno, po polstoletnem boju za pravico do življenja in samoorganiziranja je makedonski narod prvič dobil možnost imeti svojo državo. To, da ta država v naslednjih petinštiridesetih letih ni bila mednarodni subjekt (ni imela mednarodne subjektivitete) in je imela omejeno suverenost, tako kot tudi vse preostale federalne države federativne Jugoslavije, niti najmanj ne zmanjšuje veličine njene ustanovitve. Nasprotno, objektivna analiza tega, kar se je zgodilo v Evropi in na Balkanu po drugi svetovni vojni, balast zgodovinske dediščine, ki je zahtevala in še zahteva dolgo trajno premagovanje, dvom nekaterih velesil na Zahodu, še posebno Anglije, s katerim so te sprejele ustanovitev nove makedonske države, frustracije, ki jih je izzvala njena ustanovitev v nacionalističnih krogih na

Balkanu, pritiski na Makedonijo po letu 1948 v zvezi s Stalinovim napadom na Jugoslavijo itd., vse to govori, da je bil status, ki ga je dobila novoustanovljena makedonska država, najugodnejše vključen v zgodovinske razmere. Sicer pa, ko govorimo o tem, ne smemo prezreti, da je bil makedonski narod v vardarskem delu Makedonije samo del makedonskega ozemlja, da je ostal po končani vojni skoraj brez vsega: z nerazvitim gospodarstvom, s poljedelstvom, v glavnem razkosanim na majhne parcele in brez potrebne nujne mehanizacije, ki ni omogočalo pridelati hrane za lastne potrebe, z nerazvito prometno strukturo (infrastrukturo), brez nujno potrebne kadrovske strukture, brez normiranega makedonskega jezika, brez izobraževalnih, kulturnih in znanstvenih institucij, z nekonsolidirano nacionalno zavestjo, z mnogimi ostanki šovinističnih propagand v zavesti ljudi, brez temeljnega znanja o lastni zgodovinski preteklosti, kar so zlorabljale tuje šovinistične in nacionalistične propagande, z globoko vtisnjeno iluzijo o združitvi Makedonije itd.

Kratko in malo, nova makedonska država je potrebovala čas in mir za izgradnjo vseh atributov svoje državnosti, da bi afirmirala svojo kulturo, afirmirala svojo nacionalno makedonsko bit na mednarodnem prizorišču, dokazala, da njena ustanovitev ni etapa za priključitev k Bolgariji, temveč izraz stoletnih stremeljenj makedonskega naroda. In poleg tega, da njena ustanovitev in obstoj ne ogrožata vitalnih interesov niti enega sosednjega naroda in niti ene sosednje države. Nasprotno, ta država je pomembna za vse, kajti z njenim obstojem bodo v veliki meri premagana nasprotja med balkanskimi državami. Koliko energije, dostojanstva, samodiscipline, požrtvovalnosti, spretnosti pri vodenju mednarodne politike itd. je potrebno, da te svet sprejme, za priznavanje in sprejem v mednarodna združenja, najbolj pove izkušnja, ki jo je pridobila neodvisna Republika Makedonija po resoluciji Socialistične federativne republike Jugoslavije, in to v okoliščinah, ki so bile neprimerno ugodnejše od tistih leta 1945. In kar je glavno, z državnimi mejami v okviru avnojske Jugoslavije, ki so jih sprejeli vsi razen Zvezne republike Jugoslavije.

Obenem je ustanovitev federalne republike Makedonije z njenim obstojem in afirmacijo njene kulturno-nacionalne biti dejansko, ne pa tudi formalno negirala sporazum iz Bukarešte iz leta 1918, s katerim je bila Makedonija razdeljena med sosednje države. Res pa novi položaj ni spremenil mednarodnih meja. To se je zgodilo leta 1991 po razglasitvi neodvisnosti Republike Makedonije. Toda vardarski del Makedonije ni bil več srbsko ozemlje, na katerem bi izvajali politiko srbizacije. Nasprotno, bil je nosilec makedonske državnosti. V njem se je začel nov zgodovinski cikel v razvoju in afirmaciji makedonskega jezika. Ta jezik je bil normiran. Postal je literarno-izrazno sredstvo, s katerim se je začela razvijati nova makedonska literatura, izobraževanje, znanost, kultura in komunikacija med ljudmi.

To pa še ni vse. Obstoj makedonske države, njen interes za preučevanje in afirmiranje kulturno-nacionalne in politične dediščine makedonskega naroda je sam po sebi v skladu z doseženimi rezultati prerasel v odpravo pritiska falsifikatov šovinističnih propagand, v osvoboditev zavesti, in prispeval k izgradnji in konsolidaciji nacionalne razgledanosti, ne samo v okviru republike, temveč tudi zunaj nje – v egejskem in pirinskem delu Makedonije oziroma v Grčiji in Bolgariji, kjer živi makedonska manjšina.

Pozneje, v šestdesetih letih tega stoletja, se je makedonska nacionalna zavest okrepila in se konsolidirala povsod po svetu, kjer obstajajo ali se formirajo aglomeracije makedonskih izseljencev, ne glede na to, iz katerega dela Makedonije so prišli ali prihajajo.

Naj torej ponovimo: obstoj makedonske države je v skladu z njeno kulturno in nacionalno krepitvijo ter dosežki na tem področju deloval kot faktor prebujanja in konsolidacije nacionalne samozavesti makedonskega naroda.

V skladu z logiko je bilo že na začetku gradnje makedonske države njenim sosedam popolnoma jasno, da bo to privedlo do takih rezultatov. Te so konstituiranje Makedonije doživljale kot realno nevarnost za svoje velikodržavne aspiracije na Balkanu. Tako lahko tudi pojasnimo njihovo negativno reagiranje nanjo že tedaj.

Toda glede na to, da Makedonija ni bila mednarodni subjekt, in ker se je aktivnost makedonske države na kulturno-nacionalnem področju v deželi in še zlasti na mednarodnem področju razvijala pod zaščito federacije kot mednarodnega subjekta, je to dejstvo v dobršni meri odstranilo prepreke in olajšalo njeno komunikacijo.

Svojevrsten primer glede tega je podpis sporazuma o maloobmejnem prometu junija 1959 med Jugoslavijo in Grčijo.

S tem sporazumom, je izjavil Miljković, tedanji jugoslovanski ambasador v Atenah, je grška vlada "na določen način priznala rabo makedonskega jezika", s tem pa tudi makedonsko nacijo in državo. Opozicijski grški časopis *Estija* je to tudi eksplicitno ugotovil: "Priznavanje makedonskega jezika je v bistvu priznavanje makedonske nacije."⁵

V odgovor na takšne obtožbe opozicije je grška vlada uporabila tale argument:

Makedonski jezik je sprejela zato, ker je to eden od uradnih jezikov, ki so navedeni v ustavi Federativne narodne republike Jugoslavije.

V zvezi s tem je minister za zunanje zadeve Averof pojasnil, da "jezik, ki ga govorijo v Narodni republiki Makedoniji, ni tisti, kot ga govorijo v severni Grčiji, jezik v Makedoniji je slovanski, ima svojo abecedo in svojo gramatiko, v severni Grčiji pa govorijo grški dialekt, ki nima zveze z makedonskim jezikom, ker ima za podlago grški jezik"!

Po Miljkovićeви takratni navedbi federalna vlada seveda ni mogla sprejeti grškega stališča, da v Grčiji ni makedonske manjšine, čeprav se

je izogibala dramatiziranju stanja v zvezi s položajem in pravicami makedonske manjšine v Grčiji. Koča Popović⁶ v direktivnem pismu z dne prvega junija 1960 izrecno navaja:

“Mi nikoli nismo sprejeli grške teze, da makedonska manjšina ne obstaja. Z raznimi ukrepi, kot so znane “prisega”⁷, s sodnimi postopki in v splošnem s poudarjanjem, da ta problem oziroma manjšina sploh ne obstaja, je bil ta problem pravzaprav aktiviran. Mi moramo reagirati zaradi našega javnega mnenja. Na tiskovni konferenci je bilo to storjeno dokaj blago... Mi vztrajamo pri stališču, da bi bilo manj težav, če bi bilo priznano dejstvo, da manjšina obstaja, in če bi ga obravnavali kot takšno.”⁸

Vse zgoraj navedeno pa seveda ne pomeni nikakršne idealizacije možnosti, ki jih je s svojo mednarodno avtoriteto imela jugoslovanska država za zaščito interesov Republike Makedonije, za njeno aktivno angažiranje, za neovirano afirmacijo makedonske kulture in nacionalne samobitnosti ali pa za zaščito pravic in interesov makedonske nacionalne manjšine na Balkanu in izseljencev v Evropi in prekomorskih deželah.

Pogosto se je zunanja politika Federacije iz pragmatično-političnih vzrokov vedla do makedonskih interesov oportunistično, kar je bilo odvisno od njene notranje stabilnosti, od njenih mednarodnih pozicij v nekaterih obdobjih po drugi svetovni vojni, od stopnje njene mednarodne avtoritete in od njene skrbi za interese drugih federalnih enot, zlasti Srbije.

Gledano objektivno, pomeni teh petinštirideset let obstoja in razvoja makedonske države v okviru federacije narodov Jugoslavije pomembno etapo njene krepitve in mednarodne afirmacije. Vstop nove makedonske države v federacijo je predvsem rezultat suverene volje makedonskega naroda, realizirane s sklepom prvega zasedanja ASNOM. Odveč je navajati, da federacijo sestavljajo države na podlagi prostovoljnega sklepa o združitvi v federacijo, pa tudi pravice do odcepitve od federacije. To dejstvo je izredno pomembno, če upoštevamo, da makedonska država, rezultat štiriletnega narodnoosvobodilnega boja, ni bila mednarodno priznana. V okviru federacije je ta dobila možnost, da se začne bolj sproščeno ukvarjati z razvojem svoje nacionalne kulture ob formiranju in razvijanju svoje državne strukture. Treba je povedati tudi to, da je ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije iz leta 1974 definitivno priznala pozicije republik, nastalih po drugi svetovni vojni.

Odnos sosednjih držav do osamosvojitve Republike Makedonije

Kolikšen je pomen navedenega obdobja za današnji obstoj in mednarodno afirmiranje in asociiranje makedonskega naroda in njegove države Republike Makedonije, je najbolj razvidno iz reakcije sosednjih balkanskih držav ob razglasitvi samostojnosti republike leta 1991.

Kot je znano, je bil 8. septembra 1991 v Makedoniji izveden referendum z vprašanjem: "Ali ste za suvereno in samostojno državo Makedonijo s pravico zveze s suverenimi državami Jugoslavije?" Volitev se je udeležilo 75,75 odstotka volilcev z volilno pravico in 95,1 odstotka jih je glasovalo "ZA". Tako je 8. september 1991 postal nov datum v zgodovini makedonskega naroda, ko so se prebivalci Makedonije izrekli za suvereno in samostojno državo Makedonijo.

Tako je bila ustanovljena samostojna suverena Republika Makedonija.

Republika Makedonija leži v centralnem delu Balkanskega polotoka. Skupna površina Republike Makedonije, kot je že povedano, znaša 25.713 kvadratnih kilometrov oziroma 38,6 odstotka geografskega prostora, ki se na Balkanu imenuje Makedonija.

Republika Makedonija je kontinentalna država brez izhoda na morje. Na severu meji na Zvezno republiko Jugoslavijo, na vzhodu na Republiko Bolgarijo, na jugu na Republiko Grčijo, na zahodu pa na Republiko Albanijo. Skupna dolžina meja Republike Makedonije je 849 kilometrov. Najdaljša je mejna črta z Grčijo (262 kilometrov), najkrajša pa z Republiko Bolgarijo (165 kilometrov).

Če upoštevamo zgodovinski razvoj makedonskega naroda na Balkanu, njegove boje za svobodo, neodvisnost in državnost ter odnos sosednjih narodov in držav skozi zgodovino do teh stremeljenj makedonskega naroda, tedaj že sam pogled na geopolitični položaj Republike Makedonije dovolj zgovorno priča, kako je mogla biti sprejeta njena osamosvojitve v neodvisno državo.

Poleg tega, da je sklep ASNOM-a iz leta 1944 pomenil dejansko eliminiranje bukareštanskega mirovnega sporazuma od ene njegovih podpisnic – Srbije, je razglasitev suverenosti Republike Makedonije pomenila tudi formalno ukinitve tega sporazuma v zvezi s Srbijo oziroma današnjo Zvezno republiko Jugoslavijo.

S tem se je Republika Makedonija pojavila kot nov subjekt v mednarodnih odnosih. Njena pojava in obstoj sta spremenila dotedanje geopolitične odnose na Balkanu in sta pomenila nov element v razporeditvi sil na tem področju.

Glede na to, da je njen obstoj po zakonu vztrajnosti rušil dotedanji sistem odnosov in nakopičene zgodovinske tradicije, se je ta spopadla z ustaljenim redom stvari. Zato se je ob svoji osamosvojitvi znašla na poti do svojega uresničenja pred mnogimi preizkušnjami na notranjem (v okviru dotedanje federalne države) in mednarodnem področju.

Prvo in glavno vprašanje, ki je zahtevalo nujno rešitev v zvezi z nebolečim izhodom iz nevzdržne jugoslovanske in balkanske situacije zaradi razpadanja jugoslovanske federalne države, je bilo vprašanje odhoda jugoslovanske armade iz Makedonije. To je bilo zelo obzirno in

spretno rešeno s podpisom dogovora o umiku armade iz Makedonije do 16. aprila istega leta med predsednikom Makedonije Kirom Gligorovom in zveznim sekretarjem za narodno obrambo generalom Adžićem 21. februarja 1992. Že 11. marca so makedonske enote zasedle mednarodno priznane meje Makedonije.

Ta pomemben korak na poti do neodvisnosti pa je bil seveda šele začetek. Težave, še posebno na mednarodnem področju, so se šele začele. Kakšne so bile in kako so se izražale, je najbolj razvidno iz kratkega opisa položaja tedanjega ministra za zunanje zadeve Steva Crvenkovskega: "Začetek je bil v situaciji, ko se je Republika Makedonija praktično znašla v popolni mednarodni izolaciji. Zelo težko je bilo že samo vzpostaviti kontakt s ključnimi državami in ključnimi organizacijami. Tako sem na primer v Združene narode prvi mesec vstopal s turistično dovolilnico za vstop. Mnogi ministri za zunanje zadeve... so zavračali kakršnokoli srečanje s predstavnikom Republike Makedonije... do sprejema v Združene narode in celo še nekaj mesecev po tem, dokler ni ves ta proces stekel s svojo dinamiko. In dokler se niso vsi partnerji prepričali, da imajo opravka z resnim partnerjem."⁹

Z drugimi besedami, nova makedonska država, ki je, kot je bilo že poudarjeno, rušila obstoječe odnose, je bila sprejeta z velikim nepoznavanjem. Na bit makedonskega naroda, to pa pomeni tudi na njegovo državo, je pritiskalo nepoznavanje z balastom falsifikatov o bistvu njegovega etničnega značaja in pravih ciljih njegovih aspiracij, ki se je nakopičilo v desetletjih. Zgodovinski trenutek je zahteval od njega, da dokaže, da je življenjsko sposoben, da je pripravljen in zmožen zdržati zgodovinske preizkušnje in dokazati, da njegovi minuli in sedanji boji odsevajo izvirna in iskrena stremjenja. To je bil eden od osnovnih pogojev za premagovanje dvomov, s tem pa tudi za odstranjevanje politike odklanjanja, nepoznavanja in odkritega sovraštva, zlasti sosedskega.

Kako realna je bila ta nevarnost v resnici, najbolj očitno kaže konkreten odnos vsake od sosed Republike Makedonije do njene osamosvojitve.

Tako je na primer Republika Bolgarija, ki od svoje osvoboditve in državnega konstituiranja leta 1978 nepretrgoma sanja o Veliki Bolgariji na Balkanu, prva priznala republiko Makedonijo.

Toda medtem ko priznava državo Makedonijo, hkrati izjavlja, da ne priznava makedonskega naroda in makedonskega jezika. S tem sporoča, da ima Makedonce za Bolgare, njihov jezik pa za bolgarski. Formulacija je jasna: na Balkanu obstajata dve bolgarski državi. Tako se priznanje Republike Makedonije za državo zreducira na priznanje druge bolgarske države na Balkanu. Praktične posledice tega priznavanja se zreducirajo na to, da v danih ugodnih zgodovinskih okoliščinah lahko pride do združenja obeh bolgarskih držav.

Grčija pa s svoje strani ne samo da ne priznava in ne sprejema nove makedonske države na Balkanu, temveč je z izkoriščanjem svojega mednarodnega položaja članice Evropske unije in vseh pomembnih mednarodnih organizacij, s svojim vplivnim lobijem in s tradicijo progrških simpatij v svetu, začela ofenzivo za popolno izolacijo Republike Makedonije, katere cilj je njena zadušitev.

Izvedena je bila in se še vedno izvaja sinhronizirana ofenzivna akcija za afirmacijo in sprejem grških stališč na diplomatskem in propagandnem področju. Kaj pomeni vse to, je razvidno iz brošure "Makedonsko vprašanje. Pregled poskusov za ustanovitev umetne nacije",¹⁰ ki so jo množično delili v Združenih narodih.

Glavni motiv in argumentacija te politike je izmišljena uzurpacija grške kulturne dediščine in še zlasti njenega imena. Vse to je potrebno kot dokaz, ne glede na njegovo absurdnost, za nevarnost, ki ogroža Grčijo in mir na tem področju ter celo v Evropi, zaradi Republike Makedonije, ki izvaja politiko ekspanzionizma.

Politika Zvezne republike Jugoslavije do osamosvojenе Republike Makedonije temelji kratko in malo na enotni programski politiki aktualnega režima (oblasti) v Srbiji, katerega cilj je "Vsi Srbi v eni državi".

Izhajajoč iz teh pozicij, se je srbska politika do Makedonije in makedonskega naroda znašla v popolnem protislovju. Po eni strani je mirno umaknila armado iz Makedonije do meja, ki so bile določene za razmejitve med obema državama Socialistične federativne republike Jugoslavije, po drugi strani pa ni javno priznala teh meja. To je postal izvor stalne nevarnosti ne samo za odnose med obema državama, temveč tudi za mir na Balkanu. Odtod tudi reagiranje OZN, naj bodo v Makedoniji stacionirane sile OZN, ki bodo nadzorovale mejo proti Srbiji v interesu ohranitve miru v Evropi.

Ne glede na vse, kar se je zgodilo od razpada Socialistične federativne republike Jugoslavije leta 1991 pa do danes, je celo po podpisu sporazuma med Republiko Makedonijo in Republiko Grčijo 13. septembra 1995 in relativni relaksaciji odnosov med obema državama po ukinitvi embarga, politika Srbije oziroma Zvezne republike Jugoslavije ostala navidezno še naprej nedefinirana, poleg tega pa tudi izvor dvomov. Argument, da bo ta priznala Republiko Makedonijo po reguliranju odnosov z Grčijo, ne obstaja več. Ne glede na to pa se to priznanje še naprej zavlačuje. To je toliko bolj čudno, ker so po informacijah pogoji za medsebojno priznanje med predstavniki obeh držav že usklajeni in se čaka samo še na podpis!

Odnos Albanije do osamosvojitvenega akta Republike Makedonije je bolj ali manj podoben odnosu preostalih makedonskih sosed. Analiza vedenja državnega vodstva do makedonske države v prvih nekaj letih kaže, da v tej državi niso bili daleč od namere destabilizirati makedonsko državo in zasesti enega od njenih delov.

To nevarnost so mednarodne organizacije, ki so odgovorne za vzdrževanje miru, predvsem OZN, uvidele. Ni slučajno, da je del sil OZN za opazovanje v Makedoniji stacioniran na makedonski meji z Albanijo.

Če analiziramo idejne osnove politike sosednjih držav do Makedonije in njeno argumentacijo, pridemo neizogibno do dveh sklepov: da nekatere sosede vztrajno gojijo zablodo, prvič, v etnični sorodnosti njihove populacije z narodom v Makedoniji, to je z makedonskim narodom, in drugič, o etnični ogroženosti njihove populacije zaradi asimilacije na makedonskih ozemljih.

Seveda pa obstaja v politiki sosednjih držav do makedonskega ozemlja tudi tretji element. To je medsebojno rivalstvo zaradi vladavine nad tem ozemljem.

Ni nam treba dolgo tavati po zgodovini, ki se dokaj zlorablja za argumentacijo velikodržavnih ideologij in tekočo politiko, da ugotovimo razmerje teh dveh navedenih konstatacij.

Začnimo z bolgarsko zablodo o etnični ogroženosti Bolgarije zaradi Makedonije.

Za bolgarsko politiko in znanost so namreč makedonski Slovani, to je Makedonci, že od desetega stoletja naprej z redkimi izjemami Bolgari. Znano je, da je bila od desetega do devetnajstega stoletja (čas preporeda) ta "geografska cona" (Makedonija) vsakokrat povezana s celotno etnično, jezikovno in kulturno zgodovino Bolgarije. Že od samega začetka oblikovanja bolgarske narodnosti so se prebivalci Makedonije čutili in priznavali po svojem jeziku, biti, preteklosti in svoji materialni in državni kulturi za pripadnike te narodnosti¹¹ (bolgarske).

To je temeljna zgodovinska argumentacija bolgarske politike. Redka in kratka so obdobja v političnem življenju Bolgarije, ko je bilo to stališče spodrivano in se je bolj ali manj sprejemala realnost.

To je bilo nekaj časa v obdobju vlade Aleksandra Stambolijskega (1920–1923) in v obdobju po drugi svetovni vojni (1944–1948).

Ne da bi se spuščali v podrobnosti pri zasledovanju podobnih primerov od ustanovitve države Bolgarije (1878) do danes, primerov o njenem angažiranju na duhovnem, izobraževalnem, kulturnem, ekonomskem, političnem, vojaškem, propagandnem področju ipd., bomo ugotovili, da je bila ustanovitev makedonske države (1944) v Bolgariji sprejeta kot napad na bolgarsko nacionalno bit v Makedoniji oziroma na Balkanu. Kako huda je bila frustracija zaradi nove makedonske državnosti, zaradi njenega prizadevanja za raziskavo in afirmacijo zgodovinske dediščine makedonskega naroda, za normiranje makedonskega knjižnega jezika, za afirmacijo sodobne makedonske kulture, je najbolj razvidno iz politike, ki jo je Bolgarija vodila do Makedonije od leta 1948 do 1990 in še posebno od leta 1956 do 1990, v tako imenovanem obdobju Todora Živkova. V tem obdobju so se izoblikovali temelji bolgarske politike do

Makedonije, ki so še danes aktualni. To pa pomeni, "da je makedonska nacija nastala na protibolgarski podlagi. In to je najhujše". "Treba je kategorično zavreči neznanstveno teorijo in tezo, da je v srednjem veku obstajala makedonska narodnost, ki je pozneje prerasla v makedonsko nacijo. Zakaj? Zato, ker zgodovina ne govori, da je na ozemlju Makedonije nekoč obstajala makedonska narodnost, makedonska nacija in makedonska država."

Čeprav neradi, pa so vodje bolgarske države zaradi realnosti makedonske države prisiljeni uradno izjavljati tudi zdaj, da se je "v socialistični republiki Makedoniji začel proces formiranja makedonske nacionalne zavesti, ki se še nadaljuje kot rezultat zgodovinsko nastalih domnev". In še nekaj, kar je, sodeč po vsem, v bolgarski politiki v obtoku tudi zdaj, deklarirana je pripravljenost, "da se v prihodnosti vsi dokumenti (meddržavni) podpišejo v makedonskem jeziku, toda ne kot politični akt, temveč zato, ker je ta po ustavi eden od enakopravnih jezikov v Jugoslaviji". In nazadnje, v formulacijah, ki jih je poskušala vsiliti bolgarska politika nekoč in zdaj, je bila zahteva, naj makedonska država ne insistira na obstoju makedonske manjšine v pirinskem delu Makedonije in tudi ne na njenih nacionalnih pravicah. Predlagali so, naj se zapiše, da je "pirinsko območje ali Blagojevgradsko okrožje nedeljivi del Bolgarije (!) zato, ker je prebivalstvo tega kraja že od začetka in vse do danes bolgarsko in njegova nacija bolgarska tako v preteklosti kot tudi danes. Vprašanje njegove nacionalne pripadnosti je zgolj njegova zadeva".¹²

Ne glede na te deklaracije bolgarskega vrha, izražene v osemdesetih letih dvajsetega stoletja, je bolgarska politika od leta 1948 dalje v pirinskem delu Makedonije izvajala represijo na vse tiste, ki so svobodneje izražali svojo makedonsko pripadnost. Posebno ostra je bila reakcija bolgarske politike represije neposredno po objavi resolucije Informbiroja (1948). Likvidirana je bila relativno omejena kulturna avtonomija, ki je bila komaj leto dni pred tem (1947) vzpostavljena v tej pokrajini. Množično so bile internirane cele družine in posamezniki v Vzhodno Bolgarijo, v kraje, naseljene s turškim prebivalstvom. Ljudska republika Makedonija je bila soočena z zahtevo, naj prizna in spoštuje pravice bolgarske manjšine.

Slučajno ali pa tudi ne je 26. januarja 1996 bolgarsko ministrstvo za zunanje zadeve poslalo Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Makedonije noto, v kateri je Republika Makedonija obtožena nespoštovanja človekovih pravic, kar pomeni v bistvu promoviranje zahteve za priznanje bolgarske nacionalne manjšine v Makedoniji. S tem namenom je 16. marca 1996 skupina bolgarskih nacionalistov demonstrirala pred makedonsko ambasado v Sofiji! Zaradi permanentnega pritiska na makedonsko nacionalno manjšino v Bolgariji, ki ga je bilo treba širši javnosti prikriti, so bili v osemdesetih letih tega stoletja (1980–1985) sojeni in

obsojeni mnogi mladi Makedonci, ki se niso bali izraziti svojega negodovanja zaradi izvajanja politike asimilacije, kot "huligani", kalilci javnega reda in miru. Na ta način naj bi se prikril politični značaj teh sodnih procesov. Še zlasti surovo so bili preganjani člani ilegalne organizacije OMO Ilinden. Obsojeni člani te organizacije so bili na odsluženje kazni poslani v zloglasno koncentracijsko taborišče Belene na Donavi.

Preganjanje te organizacije in njenih članov se je nadaljevalo tudi po padcu komunizma. Surovo so preganjali sleherno pobudo za proslavljanje makedonskih zgodovinskih osebnosti in datumov. Najznačilnejši je primer, kako je ukrepala bolgarska policija, da bi za vsako ceno preprečila počastitev dneva smrti Janeta Sandanskega, slavnega makedonskega revolucionarja, ubitega 22. aprila 1915 na ukaz bolgarskega dvora v masivu planine Pirin.

Enako se dogaja tudi s poskusi javnega legalnega samoorganiziranja in delovanja članov OMO Ilinden, in to kljub temu, da ti predhodno prijavljajo svoja zborovanja organom oblasti. Tako se je zgodilo tudi 4. februarja 1996, ko so nameravali v neki vasi v pirinskem delu Makedonije-Bolgarije sklicati letno zborovanje članov te organizacije.

Zgodovinska "argumentacija" grške politike negiranja makedonskega naroda in njegovih bojov za osvoboditev in državnost je tako rekoč klasična. Za to politiko je Makedonija grška, Makedonci pa so Grki že od antike do danes. Ime Makedonija je grškega izvora in grška lastnina. Antična makedonska država je grška. Antični Makedonci so Grki.

Brez nepotrebnih zgodovinskih podrobnosti za argumentiranje povedanega bomo navedli samo nekaj primerov grške politike do makedonske manjšine v egejskem delu Makedonije po prvi svetovni vojni in njen odnos do makedonske države in makedonske manjšine po drugi svetovni vojni.

Kot je bilo že omenjeno, je bilo kot rezultat podpisane pogodbe z Bolgarijo izgnano iz tega dela Makedonije okrog 100.000 Makedoncev.

Neodvisno od tega je mirovni sporazum v Sèvresu, podpisan 10. avgusta 1920 (členi 7, 8 in 9), Grčijo obvezoval, da v "mestih in okoliših, kjer živi večje število državljanov, ki ne govorijo grško, omogoči ustrezne olajšave pri pouku njihovih osnovnošolskih otrok v materinem jeziku".¹³ Posledica te obveznosti je bil abecednik, ki je izšel leta 1925 v latinici in so ga morali uporabljati za osnovno izobraževanje tam, kjer so bili v glavnem naseljeni Makedonci.

Toda po uvedbi Metaksasove diktature (1936) se je v Grčiji začela huda represija proti vsemu, kar je bilo makedonsko. Najstrožje je bilo prepovedano govoriti makedonski jezik, in to ne samo na javnih mestih, temveč tudi v privatnem življenju v družinskem krogu. Kazni so bile rigorozne, necivilizacijske. Grki so izvajali množično kampanjo za obvezno učenje grščine do šestdesetega leta starosti.

Ustanovitev makedonske države (1944) je Grčija sprejela kot je bilo že povedano, z negotovanjem. To ustanovitev je doživela kot ogrožanje svojih nacionalnih interesov in jo označila kot akt, nevaren za mir na Balkanu. Toda ker je bila mednarodno pravni subjekt Jugoslavija, ne pa Makedonija, je bil odnos Grčije do makedonske države in nacije, pa tudi do makedonske nacionalne manjšine premišljeno uravnotežen.

Grčija ni priznala makedonske nacije, jezika, kulture in države. Makedonski državi ni priznala pravice do imena Makedonija. Ime Makedonija je zgolj geografskega pomena.

Ker se ni mogla vmešavati v notranje zadeve Jugoslavije, je priznala ime južne republike "Socialistična republika Makedonija" kot pravni regulator notranjih odnosov v Jugoslaviji.

Če bi se Jugoslavija odpovedala politiki monopolizacije imena Makedonija in bi na primer sprejela ime "Slavomakedonec" ali "Makedonoslovan" zgolj za opredeljevanje slovanskih prebivalcev jugoslovanske Makedonije in morda še njihovih somišljenikov v tujini, bi z grške strani verjetno ne bilo nasprotovanja.

Kar zadeva makedonski knjižni jezik, je bil ta za Grčijo pred drugo svetovno vojno nepoznan. Jezik, ki ga govorijo prebivalci slavofoni Makedonije v Jugoslaviji in Bolgariji, je idiom bolgarskega jezika. Kot knjižni jezik je bil ustvarjen po drugi svetovni vojni iz političnih razlogov z ustanovitvijo makedonske države, da bi se pretrgale jezikovne vezi med prebivalci jugoslovanske Makedonije in Bolgarije.

Naj povemo, da je bilo makedonsko vprašanje po drugi svetovni vojni vse do razpada Jugoslavije tako ali drugače vseskozi navzoče, še zlasti po normalizaciji odnosov med obema državama, ko se je vzpostavljala normalna diplomatska komunikacija z relativno pogostimi srečanji predstavnikov obeh držav za reševanje tekočih vprašanj.

Sicer pa je bil pri tem bistven položaj makedonske nacionalne manjšine v Grčiji, ne pa vprašanje, ali makedonski narod oziroma makedonska nacija sploh obstajata, kar je bil predmet diskusij v Bolgariji. Seveda se v teh diskusijah grška stran nikoli ni odpovedala svojemu stališču, da makedonske nacije sploh ni, toda iz taktičnih razlogov je izražala prožnejša stališča glede na trenutno stanje.

Tako je med obiskom Aleksandra Grličkova v Atenah ob njegovem srečanju s predsednikom grške vlade Andreasom Papandreujem (28. aprila 1983) po navedbah Grličkova Papandreu izjavil: "Grčija spoštuje federativno ureditev Jugoslavije in priznava, da je v vaši državi makedonska nacija." Pri tem pa se je distanciral od Bolgarov, "ki ne priznavajo Makedoncev in trdijo, da so vsi Makedonci Bolgari"), in ni zanikal makedonske manjšine v Grčiji.¹⁴ Toda v izjavi, ki jo je dal španskemu listu ABC Konstantin Micotakis, vodja stranke Nova demokracija, je ta

na vprašanje o obstoju in položaju makedonske nacionalne manjšine v Grčiji parafraziral gornjo izjavo Papandreuja z besedami:

“Najprej vam moram povedati tole: da bi obstajala nacionalna manjšina, mora najprej obstajati nacija, ki se nanaša na to manjšino. Jasno pa je, da makedonska nacija nikoli ni obstajala in tudi ne obstaja...”¹⁵

Grško stališče je bilo in ostalo v celoti negativno. Posamezne “izjave” so bile popolnoma taktičnega, pragmatično-političnega značaja. To je bilo jasno obema stranema. Toda interes obeh držav je bil, da vzdržujeta dobre medsebojne odnose. Okoliščine, še posebno represalije, ki jih je grška vlada izvajala nad makedonsko manjšino, in reakcije makedonskega javnega mnenja, zlasti številnih kolonij makedonskih državljanov – beguncev iz egejskega dela Makedonije, pa so vprašanje položaja makedonske manjšine aktualizirale kot neodločljiv predmet teh pogovorov. Zavedajoč se njegove občutljivosti sta si obe strani v pogovorih v glavnem prizadevali, da ga ne bi spremenili v faktor poslabšanja medsebojnih odnosov. Ta prizadevanja so v glavnem določala tudi značaj in kvaliteto pogovorov v zvezi s tem vprašanjem.

To pa seveda ni niti najmanj oviralo grške države, da ne bi do konca izvajala svoje diskriminacijske politike do makedonske manjšine in se lotevala propagandnih akcij proti makedonski naciji in državi v svetu, še posebno pa proti makedonskim izseljencem v prekomorskih deželah, zlasti v Avstraliji.

Tako se je na primer grška vlada takoj po državljanski vojni leta 1949 trudila, da bi se v čim večji meri znebila makedonske manjšine. Zaradi surovih represalij je okrog 50.000 Makedoncev prebežalo v vzhodno-evropske države, največ pa v Makedonijo. Tisti, ki so ostali, so bili večinoma internirani ali preseljeni v notranjost Grčije. Emigriranje v prekmorske države je bilo stimulirano. Občevanje v makedonščini je bilo strogo prepovedano. Kot je bilo omenjeno že prej, so grške oblasti leta 1959, ko je bil podpisan sporazum o maloobmejnem sodelovanju med obema državama, prisiljevale kmete k prisegi, “da ne bodo več uporabljali (govorili) tega jezikovnega idioma”,¹⁶ da bi tako preprečili širjenje makedonščine v obmejnih vaseh.

Ko se je grška država odločila za repatriacijo udeležencev državljanske vojne (1946–1949) iz držav Vzhodne Evrope, je pri tem najprej izključila Makedonce. S tem namenom so bili sprejeti tudi ustrezni zakoni, kot na primer zakon št. 106841 z dne 29. decembra 1982 in zakon št. 1540 iz leta 1985. Z njimi se je dovoljevala repatriacija samo “Grkom po rodu”. “Mnogim Makedoncem, političnim ali ekonomskim emigrantom, je bilo odvzeto grško državljanstvo in zaplenjeno premoženje in nimajo niti pravice obiskati svojega domačega kraja,” je izjavil dopisniku Nove Makedonije v Grčiji član centralnega sveta organizacije Makedoncev v Grčiji “Vinožito” (“Mavrica”) Pavlos Vaskpopulos.¹⁷

V posebni ofenzivi se je grška država angažirala proti duhovni in nacionalni afirmaciji makedonskih izseljencev v prekmorskih državah: Avstraliji, Kanadi in nekaj manj v Združenih državah Amerike.

Tako je na primer ustanovitev prve makedonske cerkvene občine (1954) v Melbournu, s katero se je začel proces povezovanja in združevanja makedonskih izseljencev in njihove afirmacije na kulturnem in nacionalnem področju, Grčijo motiviral, da je ustanovila svojo protiorganizacijo Panmakedoniki – Vsemakedonska zveza. Ta "zveza" je s pomočjo grške države razvila protimakedonsko propagando ne le v Avstraliji, temveč tudi v Kanadi in Ameriki. Ustanovljene so bile mnoge najrazličnejše organizacije z edinim ciljem, da bi preprečile makedonsko nacionalno samoizražanje, zlasti med Makedonci iz egejskega dela Makedonije.

Kolikor bolj se je izražala in krepila dejavnost makedonskih izseljencev, kolikor bolj so ti rasli in se afirmirali kot kulturni in nacionalni subjekt v okolju, kjer živijo in gradijo cerkve in kulturne domove ter ustanavljajo razne kulturno-umetniške, športne, ekonomske in druge makedonske organizacije, toliko napadalnejša je postajala grška protimakedonska propaganda. Tako je bil s sredstvi grške države leta 1986 v Melbournu ustanovljen Inštitut za makedonske študije. Kakšna je bila naloga tega inštituta, je najbolje razvidno iz naslednjega programa:

- da se upre organizirani propagandi slovanskih avtonomistov,
- da prepreči in onemogoči nadaljnjo penetracijo makedonizma v krogih avstralskih oblasti in njihovem javnem mnenju,
- da pretrga nekontrolirano erozijo s termini "makedonski jezik" in "makedonska kultura" v izobraževalnih ustanovah v državi (Avstraliji),
- da popularizira grška stališča in interese,
- da ustvari ozračje nacionalnega ponosa in enotnosti med grškimi izseljenci.¹⁸

Dve leti pozneje, februarja 1988, je navedeni Inštitut v Melbournu organiziral "prvi mednarodni kongres o makedonskih študijah." Temu je sledila ustanovitev "Grško-avstralskega inštituta za makedonske študije". Ta je novembra 1988 organiziral razstavo "Izkopanine iz stare Makedonije". Odprl jo je grški predsednik države Szerzitakis, ki je v svojem govoru javno promoviral protimakedonsko politiko svoje države v Avstraliji. To je seveda izzvalo ostro reakcijo makedonske izseljenske skupnosti v Avstraliji. S skrajnimi naporji je policija v Sydneyju preprečila spopad med makedonskimi in grškimi izseljenci, da ne bi prišlo do tragičnih posledic tudi glede Szerzitakisove varnosti. Odtlej vse bolj narašča animoznost med obema etničnima skupnostima. Iz Avstralije se širi v Kanado in Združene države Amerike. Analize vsega tistega, kar so storile grške izseljenske kolonije proti makedonskim izseljencem povsod tam, kjer so se naselili, dokazujejo, da je njihov glavni cilj preprečiti

širjenje procesa popularizacije in afirmacije biti in nacionalne samostojnosti makedonskih izseljencev v državah, kjer so naseljeni. In poleg tega naj vse to vpliva tudi na Balkan. Naj se sabotira afirmacija makedonske države in omejujejo njeni stiki z državami, v katerih živijo makedonski izseljenci, itd.

S kakšno ostrino in ksenofobijo poteka ta grška akcija in v kakšni meri zbuja nacionalistična čustva svojih državljanov, je postalo še posebno očitno po osamosvojitvi Republike Makedonije (1991). Z blagoslovom države je Grčija pod vodstvom grške pravoslavne cerkve sprožila val protimakedonskih mitingov. Ta je zajel milijonske množice in na mitingih v Atenah in Solunu so razvnete strasti prekipele.

Obenem se je Grčija maksimalno potrudila za trajno in popolno mednarodno izolacijo Republike Makedonije s pomočjo svojega mednarodnega položaja, ki ji ga daje članstvo v Evropski uniji, NATU in OZN, kratko in malo vseh mednarodno pomembnih organizacijah in z izkoriščanjem svetovnega filohelenizma in svojega številnega, bogatega in močnega lobija.

Povzeto na kratko, po vsem tem, kar je ukrenila Grčija proti Republiki Makedoniji po njeni osamosvojitvi na notranjem in mednarodnem področju, še posebno z zaporo meje za sleherni pretok blaga in ljudi, kar se je ujemalo s sankcijami OZN proti Zvezni republiki Jugoslaviji,¹⁹ se sam po sebi vsiljuje sklep, da je Grčija že takoj po osamosvojitvi Makedonije videla možnost, da enkrat za vselej zbrise makedonski problem z dnevnega reda.

Nova država Republika Makedonija pa je bila postavljena pred hudo preizkušnjo in zgodovinski izpit, ko je morala dokazati, koliko je sposobna zdržati te težave. Mirno lahko rečemo, da niti ena balkanska država ni bila pri svoji osamosvojitvi izpostavljena tako hudi preizkušnji.

Toda po zaslugi volje in pripravljenosti makedonskega naroda, da mirno in hladnokrvno sprejme in zdrži izzive zgodovine, pa tudi zaradi podpore mednarodne demokratične javnosti, zlasti Anglije, Nemčije, Združenih držav Amerike itd., Republika Makedonija ni pokleknila pred težavami.

Treba je poudariti, da se tudi makedonska nacionalna manjšina v Grčiji ni odrekla boju za svoje pravice.

Ne glede na vse, kar je grška država ukrenila proti Makedoncem v egejskem delu Makedonije po drugi svetovni vojni, ti ob podpori mednarodne javnosti in institucij pa tudi nekaterih demokratičnih gibanj v sami Grčiji vztrajajo pri svojih zahtevah za spoštovanje svojih individualnih in kolektivnih pravic.

V letnem poročilu ameriškega State Departmenta o spoštovanju človekovih pravic v letu 1994 je ugotovljeno, da je bil leta 1991 v Lerinu (Florina) ustanovljen Makedonski kulturni center. Združenje (Klub) je

bilo najprej registrirano, potem pa je temeljno sodišče njegovo registracijo preklicalo. V obrazložitvi je po citiranem viru zapisano, "da je prava naloga tega združenja, da afirmira zamisel o obstoju makedonske manjšine v Grčiji, kar je v nasprotju z grškimi nacionalnimi interesi in ustavo".²⁰

Ne glede na vse to in na sodne procese proti aktivistom makedonske manjšine ter splošno neugodno ozračje spričo izražanja nacionalne samobitnosti je v zvezi z volitvami za Evropski parlament junija 1995 v citiranem poročilu rečeno, "da so kandidati, ki so identificirani kot Makedonci in ki so kandidirali pod zastavo koalicije 'Vinožito' ('Mavrica'), dobili v Lerinu 5,5 odstotka glasov". In kar je glavno, da je bilo to doseženo v razmerah, ko je Vrhovno sodišče Grčije listo "Vinožito" ("Mavrica") najprej razveljavilo, dva tedna pred volitvami pa jo je potrdilo.²¹

Toda Makedonci v Grčiji se ne odpovedujejo svojim zahtevam. Centralni svet organizacije Vinožito je 6. februarja 1966 poslal grški vladi, strankam in informativnim sredstvom ter ustreznim mednarodnim organizacijam javni protest, v katerem opozarja na politiko diskriminacije, ki se izvaja v Grčiji do makedonske manjšine.

Med drugim v protestu zahtevajo:

zagotovitev zakonodajnih in upravnih ukrepov, s katerimi bodo tudi Makedonci dobili pravico do repatriacije, vrnitev (odvzetega) državljanstva, vrnitev lastnine (beguncem iz državljanske vojne,) kolikor pa to ni mogoče, ustrezno nadomestilo. Dalje zahtevajo izvajanje programov Evropske unije za šolanje v svojem jeziku, negovanje manj zastopanih jezikov, kakršna sta makedonski in vlaški, opustitev vseh aktivnosti, s katerimi se omejuje ideološka in politična svoboda makedonske manjšine v Grčiji. Poleg tega je Vinožito (Mavrica) sporočilo, da bo s posredovanjem evropskih organizacij poslalo zahtevo za vrnitev slovanskih toponimov mestom, vasem, naseljem, planinam in rekam v egejskem delu Makedonije.²²

Zgodovinska argumentacija in politična praksa sosednje albanske države je v bistvu podobna odnosom drugih sosed, o katerih smo že govorili. Ima pa svoje specifičnosti. Te so posledica številne albanske manjšine v Makedoniji. To je element, ki dokaj uspešno prikriva velikodržavne aspiracije albanske države, ki jih ta plasira kot "skrb" države za položaj albanske manjšine v Makedoniji. Pri tem ne smemo prezreti, da tako politiko albanske države v veliki meri diktira tudi številna albanska populacija, ki živi zunaj meja Republike Albanije. Zahteve za spoštovanje individualnih in kolektivnih pravic albanske manjšine, bodisi da so tudi upravičene, zlasti na Kosovu, v primeru Makedonije daleč presegajo veljavne mednarodne standarde. Za temi zahtevami se vedno skriva strateški cilj, ki je združitev Albancev v eni državi, to je z Republiko

Albanijo. To je pomemben dejavnik, ki določa in stimulira nacionalistične elemente v politiki Albanije. To, da se ti elementi ne izražajo v bolj agresivni obliki, je rezultat slabosti albanske države, ki ni sposobna uspešno voditi agresivne nacionalistične politike, in odločnega stališča mednarodne skupnosti proti spreminjanju veljavnih mednarodnih meja z nasilnimi sredstvi.

Da bi razumeli enotnost albanske državne politike na Balkanu in številne albanske populacije zunaj meja Albanije, je po našem mnenju treba upoštevati teh nekaj dejstev: Albanska nacija je mlada, polna nacionalne romantike. Toda kljub relativno dolgotrajnemu konstituiranju albanske nacionalne biti je več kot očitno, da poteka njegova zaključna faza, ki zaobsega albanski korpus na Balkanu in je privedla do nacionalne homogenizacije, v najširšem smislu besede, po drugi svetovni vojni. Ta proces je danes v celoti končan. Njegov rezultat je mlada, agresivna in nova nacija, ki tako kot druge nacije na Balkanu išče svoje korenine na teh območjih malone iz časov neolita. Na ta način gradi teorijo o avtohtonosti in iz nje izpeljuje svojo pravico do dediščine in posedovanja na relativno velikem prostoru na Balkanu. To je v bistvu argumentacija, s katero branijo "zgodovinsko pravico" velikoalbanske ideologije za ustanovitev Velike Albanije.

Slovani v Makedoniji in predhodniki današnje albanske nacije so se verjetno srečevali od naselitve Slovanov v Makedoniji, prav gotovo pa od enajstega stoletja. Pokristjanjenje, ki je zaobseglo makedonski prostor, je najverjetneje istočasno zaobseglo tudi vse prebivalce Makedonije. Zdi se, da vse do nadvlade Turkov na Balkanu in še posebno islamizacije največjega dela populacije v Albaniji ni bilo večjih problemov med prebivalci teh področij. Toda od šestnajstega in še posebno od sedemnajstega stoletja je po Karpoševi vstaji opazen konstanten proces potiskanja makedonske slovanske populacije od zahoda proti vzhodu. Ta spopad je bil verske in tudi socialne narave. Zaradi privilegiranega statusa Albancev v turški državi, jih je najpogosteje uporabljala kot neregularno oboroženo silo za represije nad krščanskim prebivalstvom, se je med dolgotrajnim sožitjem med obema populacijama izoblikovalo nezaupanje. Sestavljajo ga mnogi elementi: statusni, verski, kulturni, socialni itd. To obenem pojasnjuje globino in trajnost tega nezaupanja.

To je pomemben del kulturnozgodovinske podlage, na kateri temeljijo in se razvijajo aktualni odnosi med makedonskimi in albanskimi prebivalci. Na političnem področju povzroča kristalizacija teh odnosov permanentno krizo, ki se manifestira na najrazličnejše načine in ni vedno očitna.

In poleg tega, to je ideologija Velike Albanije.

Ne da bi se spuščali v podrobnosti, se zadovoljimo z ugotovitvijo, da njene korenine, tako kot podobne zamisli pri drugih balkanskih narodih, izhajajo iz devenajstega stoletja.

Njen začetek je v tako imenovani vzhodni krizi leta 1878. Ravno na pobudo Turčije je bila 10. junija 1878 v Prizrenu ustanovljena Albanska liga – Kongra, v zgodovini poznana kot Prizrenska liga. Njen cilj je bil boj za vrnitev ozemelj, izgubljenih v vojni z Rusijo pred znanim berlinskim kongresom (1878), sklicanim zaradi reševanja problemov, nastalih po rusko-turški vojni. Ustanovljena kot instrument turške vlade, se je Liga kmalu uveljavila kot nosilka ideje o avtonomni Albaniji, pri tem pa je bil v njene meje vključen velik del Makedonije in Epira. Liga je obstajala do leta 1881. Toda v prihodnosti se je spremenila v kult albanskega nacionalizma, ki je stremel za ustanovitvijo Velike Albanije na Balkanu. Kako trajno so se vtisnili programski cilji Lige v zgodovinski spomin nosilcev albanskega nacionalizma, je najbolj razvidno iz poskusa nemške fašistične vojske, da bi med drugo svetovno vojno obnovila Prizrensko ligo. Ravno od 16. do 19. septembra 1943 je v Prizrenu zasedala ustanovna skupščina tako imenovane Druge Prizrenske lige. V proklamaciji, ki je bila potem objavljena, zahtevajo združitev Kosmeta in zahodnega dela Makedonije z Albanijo.²³

Prizrenska liga je bila praktično že od svoje ustanovitve generator ideje o "etnični Albaniji". Obstaja že stoletje in je izvor trajne nacionalistične indoktrinacije. Njene ozemeljske apsiracije do današnje Republike Makedonije zaobsegajo več kot polovico območja, ki naj bi ga priključili k Albaniji. Kako živo si Albanci prizadevajo za uresničenje "etnične Albanije" je najbolj očitno iz aktivnosti albanskega nacionalizma po drugi svetovni vojni. Na ozemlju Republike Makedonije je bilo namreč od leta 1945 do 1987 ustanovljeno in je delovalo 18 ilegalnih skupin. Njihov cilj je bil boj za ustanovitev "etnične Škipnije".²⁴

Raziskave govorijo, da so bila navedena ilegalna združenja v Makedoniji tesno povezana s podobnimi združenji na Kosovu in so delovala po njihovih navodilih. Vsa ta združenja so bila tesno povezana z ustreznimi centri v Albaniji pa tudi z albansko emigracijo v svetu. Kot je že ugotovljeno, odseva ideologija albanskega nacionalizma v aktualni državni politiki Republike Albanije do Republike Makedonije, pa tudi v vedenju političnih strank albanskih manjšin v Republiki Makedoniji.

Niti malo slučajna niso pričakovanja Albanije v zvezi z njeno politiko do Republike Makedonije po njeni osamosvojitvi. Čeprav je Makedonijo priznala za samostojno državo, je ni priznala z ustavnim imenom Republika Makedonija, temveč z imenom "BJRM" po nasvetu OZN. In kar je najbolj čudno, ta njen položaj se do danes še ni spremenil, kljub temu da vpliva na razvoj meddržavnih odnosov. Na svojem ozemlju je dovolila neomejeno širjenje bolgarske nacionalistične propagande med makedonsko nacionalno manjšino. Obenem vodi restriktivno politiko glede pravic makedonske manjšine v Albaniji, še posebno dela z muslimansko vero.

Hkrati izvaja stalen pritisk na Republiko Makedonijo z zahtevo, naj albanski manjšini prizna nove in vedno večje privilegije, vse do statusa konstitutivnega elementa v državi. S tem namenom je nekajkrat skupaj z Grčijo blokirala sprejem Makedonije v KEVS (OVSE). Ob priložnosti je suspendirala nadzor nad svojo mejo z Republiko Makedonijo in s tem povzročila nekontrolirano infiltracijo prebivalcev na makedonsko ozemlje. Te nevarnosti so se večkrat ponovile in privedle do incidentov s človeškimi žrtvami. Ravno zaradi tega je tudi prišlo do stacioniranja dela sil OZN za opazovanje makedonsko-albanske meje.

Tudi najbolj površno primerjanje politike Republike Albanije z vedenjem političnih strank Albancev v Makedoniji dokazuje, kako intenzivna je ta sinhronizacija.

“Vpliv Albanije mora biti v Makedoniji relevanten,” je leta 1994 izjavil predsednik radikalnega krila Stranke demokratične prosperitete, ki jo je takrat javno podpirala albanska država, “ker je ta stabilizacijski faktor na Balkanu... Menim, da smo na pravi poti, kolikor nas podpira Albanija... ker je celotni albanski politični subjekt na Balkanu v zadnji krizi dokazal politično zrelost”.²⁵

Za kaj se v bistvu trudijo albanske politične stranke v Makedoniji ob vsestranski podpori države Albanije, je razvidno iz navedenega pogovora z Džaferijem, pa tudi iz operacionalizacije tega, za kar se poteguje. Poteguje se namreč za to, “da naj Makedonija kultivira konsenzualno demokracijo – naj se o nekaterih zadevah odloča s konsenzom. Sistemsko možnost za enakopravnost vidimo v ustanavljanju posebnih institucij, izobraževalnih, kulturnih itd., in v nekem oziru širše avtonomije za občine...” In še: “Menim, da lahko mnoge politične cilje uresničimo brez vključitve makedonskega političnega dejavnika. Trudili se bomo za osvojitve tega političnega prostora, ustvarjali bomo vrednote, ki bodo odvisne samo od nas.”²⁶

Ni dvoma, da je v tem vprašanju izredno koncizno definiran nacionalno-politični program albanskega nacionalnega korpusa v Makedoniji. Seveda lahko ta program ovrednotimo različno glede na to, s katerega aspekta gledamo. To je v tem primeru najmanj važno. Kar pa je pri tem res pomembno, je to, da se ta program povsem legalno uresničuje že od osamosvojitve Makedonije pa do danes. Tako so na primer albanske politične stranke bojkotirale referendum o neodvisnosti 8. septembra 1991. Niso se udeležile volitev za sprejem ustave Republike Makedonije, bojkotirale so redni, delno pa tudi ponovljeni popis, do katerega je prišlo zaradi njihovega pritiska leta 1994. Širijo propagando doma in v svetu, da v Republiki Makedoniji ne živi 480.000 Albancev, kolikor jih je registriranih s popisom, temveč več kot 800.000. Izsiljujejo razširitev pouka v albanščini v srednjih šolah, mimo institucij so ustanovili svojo albansko univerzo v Tetovu, ki jo finančno vzdržujejo občine Tetovo,

Gostivar in Debar. Proslavljajo samo praznike, ki imajo pomen izključno za državo Albanijo, kot na primer dan albanskih prosvetnih delavcev. Zamenjujejo makedonske državne simbole na javnih proslavah in državnih institucijah – občinskih skupščinah, v katerih prevladujejo, z albanskimi državnimi simboli. Na mednarodnem prizorišču razvijajo široko aktivnost, katere cilj je preprečiti priznanje Republike Makedonije in njeno pridružitve mednarodnim organizacijam OVSE, Evropskemu parlamentu itd. V zvezi s tem so tudi poslali pismo gospodu Billu Clintonu, predsedniku ZDA.

Poleg tega trdijo pred tujo javnostjo, da Makedonci gojijo nezaupanje do albanske nacionalne manjšine.

Ni dvoma, da taka aktivnost albanskega etnosa v Makedoniji, ki sistematično ustanavlja svoje paralelne institucije, za katerimi se skriva materializacija ideje o federalizaciji Makedonije in eventualne prihodnje secesije, kot se seveda to doživlja, povzroča vzdušje nezaupanja, strahu in političnih pritiskov v makedonskem okolju. Po mnenju nekaterih opazovalcev je to eden od vzrokov za razhod med Liberalno partijo Stojana Andova in Socialdemokratsko zvezo Branka Crvenkovskega ter razpadanje koalicij Zveze za Makedonijo. Že prej je bilo rečeno, da albanska država izvaja restriktivno politiko glede individualnih in človekovih pravic makedonske nacionalne manjšine v Albaniji. Toda ta ugotovitev nikakor ne pomeni popolnega zanikanja pozitivnega odnosa Albanije do Makedoncev v njej. Ta je edina sosednja država, ki priznava Makedoncem v Albaniji nacionalno identiteto, in sicer že iz časa Enverja Hoxhe. Res da omejeno, samo za kristjane ob Prespanskem jezeru, v območju Pusteca. Po padcu komunističnega režima v Albaniji je bilo v mnogih krajih, kjer živijo večje skupine makedonske manjšine, ustanovljeno nekaj makedonskih združenj. Njihova dejavnost poteka relativno neovirano. Sicer pa je obseg pravic, ki so jim v Albaniji na voljo, odvisen tudi od stopnje njihove organiziranosti in sposobnosti za njihovo izkoriščanje. Od tega bo nedvomno odvisen tudi porast teh pravic v prihodnosti.

Politika Republike Makedonije po osamosvojitvi

Po razglasitvi svoje samostojnosti se je Republika Makedonija znašla v popolni izolaciji. Zdi se, da je naenkrat izbruhnil ves gnev sosed proti stoletnim stremljenjem makedonskega naroda za svobodo in svojo državo. Vse brez izjeme so v osamosvojitvi in še bolj v osamitvi Makedonije videle priložnost za uresničenje svojih velikodržavnih ideologij na ta ali oni način. Nobena ni imela posluha za iniciative makedonske države za dobro sosedstvo in sodelovanje, za prelom s preteklostjo. Nobena ni hotela sprejeti očitnega dejstva, da je obstoj Republike Makedonije sam po sebi in s svojo politiko ravnotežja odnosov koristen za vse in da je

faktor, ki v veliki meri blaži ostrino nasprotij med balkanskimi državami, še posebno po viharju ob razpadu Jugoslavije. Zakon vztrajnosti je bil premočan. Težko je bilo sprejeti novo državo. Ta je bila zaradi svoje notranje politike demokratičnih reform, spoštovanja manjšinskih pravic ter izboljšanja mednacionalnih odnosov tudi v mednarodnih krogih sprejeta kot herezija. Sosedje je ovirala njena politika uravnoveženih odnosov s pogojem obojestranske pripravljenosti za sodelovanje, še bolj pa, ker je skušala prebiti izolacijo in se afirmirati v svetu. Vzdušje je bilo skrajno eksplozivno. Nič čudnega ne bi bilo, če bi se nekoč dokazalo, da je bila kritična točka tega vzdušja atentat na predsednika republike (oktobra 1995), kar je isto kot agresija na neodvisnost in suverenost Makedonije.

Mnogi se še danes, ko ta politika uravnoveženih odnosov makedonske države dokazuje svoje prednosti, zadržano sprašujejo, ali ni zanj morda obstajala alternativa!

Bogate zgodovinske izkušnje makedonskega naroda v njegovih stoletnih bojih za osvoboditev izpričujejo, da bi bila vsaka druga politika napačna in nevarna. Kar pa je najvažnejše, politika, za kakršno se je odločila Republika Makedonija v odnosih do svojih sosedov in ki je formulirana kot politika "ekvidistance", ni bila prvič predmet diskusij. O tej politiki so po trditvah enega izmed veteranov nacionalno-revolucionarnega gibanja Pavla Šateva razpravljali tudi na začetku dvajsetega stoletja. Tedaj so voditelji revolucionarnega gibanja razpravljali o tem, kakšne odnose naj revolucionarna organizacija vzpostavi s svojimi sosedami. Med drugim so predlagali, naj bodo ti na isti razdalji, to je na "ekvidistanci" do vseh. Toda sklenili so, da bodo imeli prioriteten odnos samo z eno državo. Posledice so bile, kot je znano, porazne.

Opredelitev Republike Makedonije za politiko "ekvidistance" ima tudi zdaj svoje oponente. Nekatere politične sile jo razlagajo kot politiko čakanja, politiko defenzive. Drugi si prizadevajo za že znano izkušnjo, za vzpostavitev tesnih in prioritetnih odnosov z Bolgarijo, med drugim tudi zaradi tega, ker je ta prva priznala Republiko Makedonijo po njeni osamosvojitvi za suvereno državo.

Tudi balkanske države se niso rade sprijaznile s politiko "ekvidistance". Nekatere sosedje so jo sprejele s posmehom. Druge so jo popolnoma ignorirale, tako kot tudi samo državo, ki so jo imele za kratkotrajno, za kar so si tudi na vso moč prizadevale. Toda objektivna analiza položaja, v katerem je bila takrat in ki se ga še ni popolnoma rešila, kaže, da za Republiko Makedonijo ni bilo druge alternative, drugega manevrskega prostora, če je hotela ohraniti svojo neodvisnost. Znašla se je pred nalogo, da se v okviru svojih skrajno omejenih možnosti neprestano trudi za povsem uravnovešene dobrososedske odnose in za evropeizacijo Balkana.

Nova makedonska država je bila med drugim postavljena pred naloge, da pomaga premagovati breme preteklega nezaupanja do nacionalne biti makedonskega naroda in tako potrdi iskrene težnje svoje politike. Tudi v tem pogledu je bila politika uravnovešenih odnosov s sosedi edini možen dokaz, za čim v resnici stremi Republika Makedonija.

V tej zvezi so kritike, češ da je filozofija uravnovešenih odnosov po svojem bistvu pasivna, defenzivna, brez vsake realne podlage, razen kot akademska razmišljanja.

Republika Makedonija si tega ne more dovoliti, tudi če bi hotela. Okoliščine zahtevajo od nje, da se neprestano, iz dneva v dan angažira "za aktivno politiko razvoja dobrih sosedskih odnosov in evropeizacijo Balkana". Da vse to opravlja "na principih enakopravnosti in sodelovanja ter spoštovanja veljavnih meja in njihove odprtosti za celoten pretok ljudi, blaga in idej". Da vse to dosega "na principu reševanja vseh problemov s političnim dialogom in medsebojnim spoštovanjem ter s trdno odločenostjo, da je treba pravice manjšin reševati v vsaki balkanski državi v skladu z obveznostmi do dokumentov KEVS in OZN". To je obenem tudi "temelj za ustavno zavezanost Republike Makedonije za svoje manjšine v sosednjih državah".²⁷

Zgodovina balkanskih narodov je polna medsebojnih spopadov in prelivanja krvi. In polna travm. Na žalost tudi naše stoletje ne more brez tega. Toda pred balkanskimi narodi so bili vsakokrat in so še vedno ljudje, ki so se sposobni dvigniti nad svoj čas in ki se trudijo, da bi se Balkan spremenil iz območja spopadov in uničevanja v območje strpnosti, spoštovanja, sožitja in blaginje. Izmučeni balkanski narodi so dolgo živeli z iluzijo, da sta delavski razred in predvsem komunistična partija, neokužena z nacionalizmom in velikodržavnostjo, ravno tista faktorja, ki ponujata izhod iz obstoječega položaja in vodita v carstvo miru. Žal pa je vladavina komunistov na Balkanu in v Vzhodni Evropi po drugi svetovni vojni prinesla popolno razočaranje nad temi iluzijami. Danes ni več družbene sile, politične partije, ki bi jo krasila podobna avreola. Realnost je surova, malone brezizhodna. Najresneje se nam zastavlja vprašanje, ali je kak izhod iz zmede, v kateri živijo balkanski narodi. In ali se ti lahko znebijo bremena zgodovine, ki jih vleče nazaj.

Toda naj se zdi še tako težko in skoraj neuresničljivo, je izhod iz tega začaranega kroga usmeritev pogledov v prihodnost, k civilni družbi in posamezniku kot instituciji, ki ni obremenjena z zamegljenostjo velikodržavnosti.

Več kot gotovo je, da je za prihodnost Balkana zgled Evropa po drugi svetovni vojni. In odločna prekinitev z miti iz preteklosti. Na Balkanu ni dežele in ljudi, ki ne živijo v iluzijah o neuresničenih nacionalnih idealih, o ogroženih etničnih manjšinah, o zgodovinskih pravicah in nerešenih nacionalnih vprašanjih. To je zmeda, ki ne vodi nikamor. Ustanovitev in

sprejem Republike Makedonije kot države vseh tistih, ki v njej živijo, je velika priložnost za prihodnost. To je zgodovinska realnost, ki ne okamneva protislovij, temveč s svojo politiko demokratizacije in spoštovanja specifičnosti svojih državljanov in njihovih interesov za mir, prosperiteto in blaginjo relaksira odnose med sosedi z vidika ene in druge mednarodne politike, in ki zbližuje, odkriva in medsebojno seznanja na vseh področjih in vodi v Evropo. To je gotovo največja priložnost za obstoj Republike Makedonije in makedonskega naroda kot kulturno-nacionalne identitete na Balkanu. In še nekaj. Priznanje Republike Makedonije kot realnosti lahko vodi in tudi v resnici vodi postopoma, toda zanesljivo k preseganju medbalkanskih protislovij. Sicer pa, če sklepamo po komentarjih nekaterih srbskih zgodovinarjev o intenzivnih obiskih na relaciji Beograd–Sofija, so prva znamenja v tej zvezi očitna.

Po njihovih sodbah je za pogostejše stike med Srbijo in Bolgarijo zaslužno tudi to, da je z osamosvojitvijo Republike Makedonije kot neodvisne balkanske države eliminiran izvor medsebojnih nerazumevanj in vojnih spopadov v preteklosti.

Iz makedonščine prevedel Panče Carevski

OPOMBE

- ¹ V tem zgodovinskem eseu obravnavamo odnose makedonskega naroda oziroma makedonske države z Bolgarijo, Grčijo in Albanijo. Odnosi s Srbijo so predmet teksta dr. Slavka Milosavleskega.
- ² Pravila – ustava makedonskega uporniškega komiteja v kresnenski vstaji. Inštitut za sociološke in politično-pravne raziskave, Skopje, Mislja (Misel), 1980, str. 237.
- ³ Makedonska liga in Ustava za državno ureditev Makedonije, Mislja, 1980, Skopje, str. 237.
- ⁴ Dokumenti o boju makedonskega naroda za samostojnost in za nacionalno državo. Univerza Kiril in Metodij, Prvi del, Skopje 1981, str. 629.
- ⁵ Milutin Miljković, Makedonsko vprašanje. Spori in odstopanja. Nova Makedonija, Skopje, 22. februar 1994, str. 16, peto nadaljevanje.
- ⁶ Isto.
- ⁷ Izjave makedonske manjšine, da ne bo govorila makedonskega jezika, dane pod pritiskom grških oblasti.
- ⁸ Isto. Podčrtano je moje.
- ⁹ Julijana Kočovska, Intervju: Stevo Crvenkovski, Nova Makedonija, Skopje, 2. marca 1996, str. 16.
- ¹⁰ Brošuro je izdal Inštitut za mednarodne politične in strateške študije v Atenah februarja 1993. Njen naslov podajamo tu po prevodu v makedonščino.
- ¹¹ Problemi bolgarskega jezika v Makedoniji, Sofija 1993, str. 17.
- ¹² Milčo Valevski, Sosedske mitske pajčevine, Nova Makedonija, 1994, str. 152–154.
- ¹³ Isto, str. 209–210.
- ¹⁴ Isto, str. 91–92.
- ¹⁵ Isto, str. 13.
- ¹⁶ Milutin Miljković, Makedonsko vprašanje – Spori in odstopanja, Nova Makedonija, 22. februarja 1994, str. 16.
- ¹⁷ Trajko Mirčevski, Makedonci v Grčiji, drugorazredni državljani, Nova Makedonija, Skopje, 7. februarja 1990, str. 1–2.
- ¹⁸ Kosmos Elinikos, Melbourne, 25. novembra 1996, poglej v že navedeno knjigo Milča Balevskega.
- ¹⁹ Grška meja je bila zaprta od februarja 1994 do septembra 1995, to je 19 mesecev.
- ²⁰ Letno poročilo ameriškega State Departmenata o spoštovanju človekovih pravic, Nova Makedonija, l. 52, št. 17655, Skopje, 16. marca 1996, str. 2.
- ²¹ Isto.
- ²² Javni protest Mavrice grškim oblastem, Nova Makedonija, l. 52, št. 17617, Skopje, 7. februarja 1996, str. 1 in 2.

- ²³ Tome Batkovski, *Velikoalbanska igra v Makedoniji*, Skopje, Mugri (Sviti, Zora), 2. januarja 1994, str. 40–41.
- ²⁴ Isto, str. 226–227.
- ²⁵ Panta Džambazovski, Intervju z Arbenom Daferijem, predsednikom radikalne frakcije PDP, Nova Makedonija, Skopje, 26. aprila 1994, str. 15.
- ²⁶ Isto.
- ²⁷ Govor Kira Gligorova poslancem skupščine Makedonije, Makedonija zvesta demokraciji, Nova Makedonija, l. 50, št. 17181, Skopje, 1994, str. 2.

Božidar JezernikO OBLIKOVANJU MAKEDONSKE
NARODNE ZAVESTI

Tradicionalno mejo Makedonije na vzhodu pomenijo reka Néstos v Grčiji oziroma reka Mesta v Bolgariji in zahodni obronki Rodopov, ki ležijo ob grško-bolgarski meji. Na severu Makedonijo obdajajo Široka, Skopska Crna gora in Šar planina, na zahodu pa pogorje Koraba, Ohridsko in Prespansko jezero, ki ležijo ob albansko-makedonski meji. Na jugozahodu tvori mejo gorovje Pindus, na jugu pa reka Aliákmon, ki se izliva v Solunski zaliv blizu gore Olimp. Skupaj s Kalkidiko ta pokrajina meri okrog 67.000 kvadratnih kilometrov; od teh polovica leži v Grčiji, s središčem v Solunu, deset odstotkov v Bolgariji, s središčem v Blagoevgradu, preostanek pa je v Republiki Makedoniji s središčem v Skopju.

Makedonija je dobila ime po starodavnem kraljestvu s središčem v severovzhodnem delu grškega polotoka. Središče kraljestva je bilo v južnem delu regije, iz česar nekateri sklepajo, da je bilo pretežno grško-govoreče. Vendar je Tukidid govoril o Makedonih kot o polbarbarih. Res pa je bila dinastija Argeadov, iz katere sta izvirala Filip Makedonski in Aleksander Veliki, grška vsaj po kulturi. Takole pa razlagajo odnos med Makedonci in Grki sodobni grški zgodovinarji: "Koren *mak-* je grški in pomeni *visok* ali *dolg*; *Makedonija* torej pomeni gorata dežela, *Makedon* pa gorjanec... Po Hesiodu je bil oče Makedoncev Makedon, ki je bil daljni sorodnik Heleninih sinov, Dora, Xutha (Jonov oče) in Eola. Potemtakem so bili Makedonovi potomci sorodniki Dorcev, Joncev in Eolcev, treh glavnih grških plemen... Nadalje je bil po Hellaniku Makedonov oče Eol, kar kaže na tesno sorodstvo med Makedonci in Eolci" (Cosmopoulos 1992: 13).

Spomin na slavne čase, še zlasti pa na osvajalca Aleksandra, je oživel konec 19. in na začetku 20. stoletja. Slavnega osvajalca so razglasili za svojega prednika vsi balkanski nacionalisti. "Ni teorije, ki bi bila tako zelo divja, da ne bi mogla uspevati na Balkanskem polotoku," je zapisala Mary Edith Durham, "toda ta je morda najbolj nora od vseh. Tudi Bolgari trdijo, da so Aleksandrovi sinovi. Aleksander, so mi povedali povsem resno, je ukazoval svojim možem, 'po navedbah zelo znanega klasičnega avtorja' (ime ni navedeno), 'v jeziku, ki ni bil grški in je bil potemtakem nedvomno bolgarski!' Med zadnjo makedonsko vstajo so peli pesem, v kateri vprašuje orel, ki leti visoko nad deželo, kaj je vzrok tolikšnega vznemirjenja, in mu odgovorjajo, da tam vstajajo sinovi Aleksandra" (Durham 1905: 6). Seveda pa so si ga lastili tudi Makedonci. Tako je na

primer češkemu potopiscu Ludvíku Kubi neki ohridski trgovec povedal, da so tamkajšnji prebivalci "potomci Aleksandra Velikega" (Kuba 1932: 213).

Po drugi strani pa sodobni grški pisci ne pozabijo poudariti, da današnji Makedonci nimajo nobene zveze z antičnimi Makedonci: "Skopje ni bilo del Makedona, temveč prestolnica dardanskega plemena, ki je bilo v rimskih časih najbolj sovražno do Makedoncev. To odločilno dejstvo, ki samo po sebi zadošča za razblinjenje iluzije, ki jo gojijo poskusi potvarjanja, je očitna na mnogih zemljevidih Makedonije" (Martis 1984: 85). Pisec se pri tem sklicuje na karto iz knjige Fazula Papazogluja *Makedonski gradovi u rimsko doba* (Skopje 1957).

Kakor koli že, Makedonija je imela pomembno mesto v strategiji bizantinskega in otomanskega cesarstva, ki sta obe imeli središče v Carigradu in sta šteli, da je prevlada v Makedoniji izrednega strateškega pomena. Njega strateška lega je znova pridobila pri pomenu v 19. stoletju, ko je regija postala torišče avstrijskega Drang nach Osten v smeri proti Carigradu in prizadevanj Rusije, da bi si zagotovila dostop do Sredozemlja. V času prebujanja nacionalne zavesti balkanskih ljudstev na prelomu 19. in 20. stoletja se je pokazalo, da je načrtovanje mednarodnih meja vzdolž strateških ali gospodarskih linij težko uskladiti z etničnimi mejami. Tedaj je tako imenovano makedonsko vprašanje postalo problem mednarodnih razsežnosti, "ki ga nihče ni mogel rešiti". Britanski pisec William Le Queux, ki je na začetku 20. stoletja potoval po Srbiji, Bolgariji, Črni gori, Albaniji, Romuniji in sami Makedoniji in zbiral tajne informacije o tem vprašanju, je prišel do sklepa, da obstaja zanj ena sama rešitev – vojna: "Makedonsko vprašanje je pereče vprašanje dneva in vprašanje, ki ga je mogoče rešiti samo na en način – z nasilno in krvavo vojno" (Le Queux 1907: 285).

Makedonija je bila namreč dva tisoč let "odlagališče" različnih ljudstev, ki so po besedah Luigija Villarija ustvarila "popoln etnografski muzej" (Villari 1905: 121). Zaradi njene gorate notranjosti jo je bilo težko osvojiti, tisti osvajaalci, ki so bili uspešni, pa niso bili nikoli zmožni povsem absorbirati različnih ljudstev, ki so naseljevala osvojeno deželo.

Etnično pripadnost prebivalstva Makedonije je temeljito spremenil prihod Slovanov na Balkanski polotok v 6. in 7. stoletju našega štetja. Ko je nato v poznem 14. stoletju Makedonija prišla pod oblast otomanskega imperija, se je tam v naslednjih stoletjih naselilo precejšnje število Turkov in Albancev, kar je še bolj popestrilo etnično sestavo tega področja. Muslimani so prevladovali v mestih in v vaseh v ravnini s plodnejšo zemljo, medtem ko so se kristjani zvečine umaknili v gorate predele. Po letu 1492 se je naselilo v makedonskih mestih (zlasti v Solunu) še precejšnje število sefardskih Židov, izgnanih iz Španije in Portugalske. Od tedaj je Makedonija narodopisno pester mozaik naj-

različnejših narodnosti. Absolutno natančnih statistik iz političnih razlogov ni, ker je vsaka stran neusmiljeno zviševala število svojih pripadnikov na račun drugih narodnosti. "Geografija je prostituirana, številke prevarane, dejstva iztrebljena" (Vivian 1904: 282). Tako je na primer Srb Gopčević v svoji knjigi navajal podatke, da je bilo v Skopju 22.000 ljudi: 11.000 Srbov, od tega 3500 mohamedanske vere, 1200 Ciganov, 3500 Albancev, 6000 Turkov (Gopčević 1889: 191). Po njegovih navedbah tedaj v Skopju sploh ni bilo Bolgarov, ampak so bili zgolj "Srbi, ki jih je navdušila bolgarska propaganda". Kako je mogoče šteti za Srbe tiste, ki jih je navdušila bolgarska propaganda, pa seveda ni povedal.¹ Bolgar Kjučev pa je navajal, da je bilo v Skopju leta 1898 prebivalcev skupaj 32.000: 15.000 Turkov, 13.000 Bolgarov, Ciganov 1920, Židov 800, Vlahov 450, Albancev – katolikov 150, Čerkezov 30, Srbov 300, Evropejcev 200, Grkov 150 (Rittih 1909: 142).

Zlasti klasične so v tem pogledu grške statistike. V cerkveni pripadnosti so grški statistiki videli narodnostno pripadnost, zato je veljal za "Grka" vsak pravoslavni kristjan, ki je priznaval carigrabski patriarhat. Nekateri privrženci grške stranke so si lastili tudi pripadnike srbske skupnosti v Makedoniji, ker ti pač niso imeli avtokefalne cerkve, vsi Grki pa so si lastili pripadnike vlaške skupnosti. Tako lahko najdemo v grških statistikah narodnostne posebnosti, kot so: čisti Grki, bolgarsko govoreči Grki, romunsko govoreči Grki, Grki ciganskega porekla in podobne (Šis 1924: 151).²

Privrženci "Megalle idee" (Velike ideje) niso šteli samo pravih Grkov za člane svoje stranke, temveč so si lastili tudi Vlahe, pravoslavne Albance in Bulgare, ki niso pripadali bolgarski Cerkvi, in so jih imenovali "Vlahophone", "Albanophone" in "Bolgarophone" Grke. Skratka, Grki so šteli vse Makedonce, ki se niso pridružili "shizmatski" bolgarski Cerkvi, z izjemo Srbov na skrajnem severu, za pripadnike grške stranke in Velike ideje (cf. npr. Cosmopoulos 1992: 86). Tako je denimo na Ohridu poleti 1861 tajnik carigrabske sinode izdal pamflet o zgodovini Bolgarov in njihovega odnosa do grške cerkve z namenom pokazati neutemeljenost njihovih pretenzij in pritožb. Po njegovih navedbah naj bi Bolgari tvorili le majhen del prebivalstva zahodne Makedonije in zatrjuje, da so mnogi med njimi le Grki, ki govorijo bolgarsko (Graikoi Boulgarofonountes). V svoji veliki vnemi je celo izjavil, da telesni videz in običaji Bolgarov v teh delih kažejo, da so bili izvorno Grki in ne Bolgari (Tozer 1869: I, 182).

Kot navaja Ivan Ivanič, je imel sam v kraju Kilindir priložnost z domačini izmenjati nekaj besed in se tako prepričati, "da govorijo srbski jezik". Kljub temu so mu povedali, da so Grki, čeprav niso znali niti besede po grško. Neki bister kmet pa naj bi na to takoj dodal, da oni pravzaprav niti niso pravi Grki, temveč Slovani, in da zgolj pomagajo "grški partiji" ("Patrikanu"), ker nočejo biti Bolgari (Ivanič 1906: 6).

Še leta 1973 je inštitut za balkanske študije v Solunu izdal publikacijo, v kateri je zapisana trditev: "Vlaško govoreči so Grki, kot so drugi prebivalci Makedonije, ne glede na njihov jezik." Avtor publikacije navaja protestno peticijo, ki so jo leta 1903 predložili francoski vladi prebivalci iz bitolskega *vilajeta*: "Mi govorimo grško, vlaško, albansko in bolgarsko, toda kljub temu smo vsi Grki in ne dovolimo, da bi o tem dvomili" (Vavouskos 1973: 22-23).

Grški propagandisti so trdo delali, da bi vplivali na odločitev mednarodne komisije za določitev grških meja. "Prinesli so dokumente, da bi dokazali svoje trditve. Toda v Turčiji številke lažejo. Malenkosti, kot so številke, nikdar ne motijo 'izvoljenih'; Turek lahko preskrbi uradne dokumente, ki dokazujejo karkoli – karto, pobarvano rdeče vse do Dunaja, ali štetje prebivalstva, ki izkazuje več muslimanov v deželi, kot je tam prebivalcev. In druga ljudstva do določene mere posnemajo Turke. Nekateri od privržencev grške stranke so trdili, da so večji del dežele (tj. Makedonije, op. B. J.) naseljevali Grki, vendar bolj poučeni moške pojasnjujejo, da mnogi pripadniki grške skupnosti govorijo slovanske jezike in vlaško, a so kljub temu Grki, ker so njihove simpatije grške" (Moore 1906: 156).

Ko se je duh nacionalnosti razširil iz Zahodne Evrope na Balkan, so bili Grki prvi, ki so se znašli pod njegovim vplivom in zahtevali svoje pravice do narodne svobode. Sledila so jim druga ljudstva, ki so se začela osvobajati izpod helenizma in se boriti za neodvisnost na svoj račun. Resda dostikrat pod vplivom zunanjih faktorjev, zlasti Rusije, ki je s svojo dejavnostjo močno vplivala na narodno prebujenje balkanskih Slovanov. Zaradi razlik v položaju pa si je tako rekoč vsaka stran po svoje razlagala, koga je šteti za pripadnika določenega naroda. Tako je bila za Bolgare najpomembnejša nacionalna Cerkev, ker je bil praktično vsak pripadnik bolgarske stranke pripadnik eksarhata, čeprav je bila, seveda, propaganda temelj delitve, saj je bila Cerkev primarno politična institucija. Za Grke je bilo to bolj vprašanje stranke, temelječe na pripadnosti grški ideji civilizacije, in grška stranka je zajemala številne pripadnike drugih ljudstev. Za Srbe in Romune pa je bila pomembna predvsem narodnost, kajti oni niso imeli ločene Cerkve, tako kot Bolgari, in mnogi, ki so bili po poreklu Srbi ali Romuni, niso pripadali srbski ali romunski stranki (Villari 1905: 123).

Razlike v pogledih in interesih so konec 19. in na začetku 20. stoletja porodile bogata literatura o makedonskem vprašanju, ki pa je vprašanje bolj zapletla kot razjasnjevala in je bila zaradi manipuliranja in preoblikovanja dejstev sposobna bralce ne le zvesti in privedi v negotovost bralce, temveč vzbuditi v njih tudi veliko antipatijo do te polemike.

V Turčiji niso poznali uradnega štetja prebivalstva razen za potrebe vojske, pri čemer so šteli za orožje sposobne moške muslimanske vere, ki so bili vojaški obvezniki, in kristjane, ki niso mogli biti vojaki in so bili zato dolžni plačevati poseben davek na ta račun. Leta 1881 je rumelijska vlada izdala podrobno statistiko, po kateri je bilo v Makedoniji od skupno 1.863.382 prebivalcev 1.251.385 Slovanov, 463.839 muslimanov, katerih del so bili Slovani (Pomaki), in samo 57.480 Grkov (Laveleye 1887: 290). Po ocenah je imela Makedonija na začetku 20. stoletja 2.240.000 prebivalcev, med katerimi je bilo 1,2 milijona Slovanov (60 %), Turkov približno pol milijona (20 %), Grkov 200.000, Albancev 100.000. Preostali so bili Cincarji, Židi in Cigani (Bašmakov 1903: 68). Vendar so se na grških etnografskih kartah Makedonije pojavljali mnogi predeli pobarvani v modro (grška barva), čeprav tam ni bilo mogoče najti nobenega Grka (Villari 1905: 137). Še zlasti veliko prostora je domišljiji odmeril dr. Cléanthes Nicolaidēs v svoji knjigi z naslovom *La Macédoine* (Berlin 1899). V njej so Grki oznanjeni tam, kjer jih nikdar ni bilo, posamezni kraji pa so označeni z imeni, ki po besedah Bašmakova delajo "veliko čast helenski moči poetizacije resničnosti". Tako v njej Kosovo polje vztrajno naziva "Kossiphopéidon" (Bašmakov 1903: 94).

Po osvoboditvi Grčije izpod turške okupacije so njeni voditelji smatrali, da je bila emancipacija le napol dokončana. Zato so težili k priključitvi dosti večjega dela turškega ozemlja. Nekateri so celo sanjarili o ponovni oživitvi grškega imperija s prestolnico v Carigradu. "Osvoboditev" Makedonije, Epira, Trakije in Krete je bila del Megalli ideje, ki je pomenila zedinjenje vseh Grkov v eni državi. Po grških zemljevidih Makedonije pa naj bi "Grki" preplavljali vso deželo in segali skoraj do Sofije. Od priključitve vzhodne Rumelije k Bolgariji, leta 1855, so bile te pretenzije zreducirane na Makedonijo južno od Skopja in adrianopolski *vilajet* (Villari 1905: 137). To je pogojevalo agresivno politiko grške države, da bi dosegla "osvoboditev" teh področij, saj kot je zapisala Demetra Vaka, "nobena Grkinja ne more biti ravnodušna glede usode Albanije – dežele, ki ima Epir, eno od ljubljenih hčera Grčije, ki podobno kot Trakija in Makedonija od matere nenehno pričakuje, da jo bo osvobodila izpod turškega jarma" (Vaka 1917: 2-3).

Podoben izkrivljen pogled na to vprašanje se je pri nekaterih grških piscih ohranil še globoko v sedanost. Tako lahko bralci publikacije *Macedonia's Struggle for Freedom* iz leta 1978 med drugim preberejo: "Za etnično sestavo Makedonije bom rabil uradno turško statistiko iz 1905, ki jo je sestavil Hilmi paša za solunski in bitolski vilajet, ker je nepristranska do grškega stališča.

Po štetju je bilo v teh dveh makedonskih vilajetih 678.910 Grkov in 385.729 Bolgarov. Natančneje: razmerje v vsakem vilajetu je bilo: v solunskem 395.222 Grkov in 207.073 Bolgarov ter v bitolskem 283.683

Grkov in 178.412 Bolgarov. Iz te statistike sklepamo, da je že leta 1905... v Makedoniji neustavljivo prevladoval helenizem" (Vavouskos 1973: 9).

Ker propaganda zgolj z lepimi besedami in sprevračanjem dejstev ni obrodila pričakovanih sadov, sta se Grčija in v manjši meri tudi Srbija posluževali tudi bolj nasilnih oblik prepričevanja in pošiljali že pred balkanskimi vojnama vsaka s svoje strani v Makedonijo oborožene skupine, ki so ubijale vodilne može in silile prebivalstvo, naj sprejme grško ali srbsko narodnost (Le Queux 1907: 294). Med balkanskimi vojnama in po njih se je nasilje le še stopnjevalo. Tako so Grki leta 1914 požgali vas Melani, v kateri so živeli pravoslavni Albanci, in ukazali vsem pravoslavnim, naj gredo z njimi, jih k temu silili z uporabo sile in napadali tiste, ki so to odklonili. Požigali so tudi muslimanske vasi, da so iz njih pregnali več deset tisoč prebivalcev in jih tako rekoč etnično očistili (Durham 1920: 267-268). Zapuščene vasi so požigali. Vsa planinska pobočja so bila pokrita s črnimi zaplatami, ker so požgali tudi polja, da bi prebivalstvo sestradali. Grški vojaki so pri etničnem čiščenju storili toliko zločinov, da se po Durhamovi Grki v stoletju pokore "ne morejo spokoriti za gnusne zločine v teh tednih" (Durham 1920: 275-276). Ernst Görnitz, dopisnik *Deutsches Tages Zeitung*, ki je julija 1914 opazoval dogajanje skupaj z Durhamovo, je večkrat vzdiknil: "To je delo Hunov – Hunov. Grke moramo razkrinkati pred vso Evropo" (Durham 1920: 278).

Občasno pa so popravljali zgodovino tudi za nazaj, odstranjevali so zgodovinske spomenike, ki so dokazovali nasprotno od njihovih propagandističnih tez. Češki potopisec Konstantin Jireček je opisal primer, ki se je zgodil na gradu Stanimacki na Rodopih. Tam je bil bolgarski spomenik, ki pa je bil namerno uničen. Ko si je ogledal grad, so mu vodniki hoteli pokazati predvsem stari napis carja Asena, vklesan v skalo pod temelji gradu na njegovi južni strani na visokem mestu, kamor je bilo moč splezati po strmi steni. A napis je bil odstranjen. Ostala je samo sled njegovih vrstic, ki so se od daleč belile na črnikastem kamnu. Sprva so mislili, da je zamazan z apnom, od blizu pa se je videlo, da so bile črke izklesane z dletom. Ta bolgarski spomenik je pritegoval mnogo obiskovalcev, kar je nekatere prenapete grške domoljube v Stanimackem razsrdilo in so se odločili zbrisati to sled nekdanje bolgarske države, ohranjene na ozemlju njihovega helenskega mesta. Zraven je bilo moč na skali prebrati čvrsto izklesana imena nekoliko dijakov grške šole Stanimacke (Jireček 1888: 307).

Do pomembnih statističnih sprememb v etnični strukturi prebivalstva je prišlo leta 1918, ko je upadlo število skoraj vseh narodnosti, samo število Grkov se je povečalo. Med zavezniško vojno in po njej je bilo namreč mnogo Bolgarov umorjenih ali prisiljenih zbežati. Ta usoda je zadela tudi Turke, Albance in delno Aromune ali Kucovlahe. Štiri leta kasneje so grško prebivalstvo v Makedoniji občutno povečali begunci, ki

so prispeli iz Male Azije po grškem porazu (1922). V zapuščenih vaseh grške Makedonije so se naselili grški kolonisti iz Male Azije in iz Rusije, tako da so do nedavna čisto slovanski kraji postali čisto grški. Edini spomin, (ki pa se ni ohranil predolgo), na njihovo slovansko preteklost so ostala slovanska krajevna imena, s katerimi je bila nekoč posejana vsa Tesalija in srednja Helada (Sis 1924: 153). "Zgodovine balkanskih narodov izkazujejo danes stanje, ki je južnemu slovanstvu skrajno neprijazno. Pri tem izstopa predvsem nova, velika Grčija, ki tvori s svojimi severnimi mejami od Ohridskega jezera do ustja Marice nepretrgan branik za obrambo anglo-grških interesov v Sredozemskem morju. Te meje so nenaravne: so nezemljepisne, nenarodopisne, negospodarske, so preprosto umetne in predvsem protislovanske" (Sis 1924: 147).

Po koncu državljanske vojne v Grčiji po drugi svetovni vojni je velik del slovanskega prebivalstva zapustil Makedonijo in slovanska manjšina v Grčiji je uradno prenehala obstajati.

Prebivalstvo balkanskih držav, ki so svojo neodvisnost dosegle v 19. stoletju, je bilo bolj ali manj homogeno in zedinjeno. Toda v Makedoniji je bilo toliko različnih ljudstev Balkanskega polotoka, da je to omogočalo ohranitev njihove narodnosti in jim hkrati dajalo upanje za prevlado v deželi. Med njimi je pogosto prihajalo do ogorčenega rivalstva, ki so ga dodatno povečevale sosednje neodvisne države, saj so Grčija, Srbija in Bolgarija zahtevale zase del ali vso Makedonijo ali je vsaj vsaka izmed njih štela, da ta dežela sodi v njeno "vplivno območje". Bolgari so svoje zahteve do Makedonije utemeljevali s tem, da jim je dala njihovo cerkev, njihov jezik in njihovo literaturo. Tam sta velika apostola, Metod in Ciril, prevedla Evangelij v staroslovanščino in tam se je ohranilo tudi bogastvo starih ljudskih pesmi; in končno je sanstefanska pogodba priznala njihove pravice. Na drugi strani so bili Grki pripravljene raje žrtvovati vse drugo, kot prepustiti deželo, za katero verjamejo, da so njeni najštevilnejši prebivalci in kjer so zagotovo bili nosilci kulture. Brez Makedonije ni bilo mogoče misliti na uresničenje "velike helenske ideje", to je na rekonstitucijo bizantinske Grčije. Srbi so želeli priključiti severni del province, ker ga naseljujejo njihovi duhovni bratje in je bila starodavno središče Dušanovega cesarstva. Posest Makedonije bi jim tudi odprla pot na jug, saj bi jim omogočila dostop do Sredozemlja. Brez načrtov v zvezi z Makedonijo pa ni bila niti Avstrija, ki je upala, da bo nekoč dosegla Solun, in hotela preprečiti, da bi prihodnje luke za bosanski promet padle v roke ruskega klienta (Laveleye 1887: 290). Svoje pretenzije do Makedonije pa je imela celo Romunija.

"Pogovarjajte se z romunskim konzulom, denimo v Monastiru. 'Res, ti ljudje govorijo bolgarsko ali grško,' pravi; 'toda oni so v resnici Romuni, čeprav tega ne vedo. Ko bo Makedonija osvobodjena od Turkov, bo torej naravni in pravi gospodar Romunija.' Vprašaj Srba. 'Pred prihodom

Turkov,' poreče, 'se je srbsko cesarstvo raztezalo na jug do morja.' Obrni se na Bolgari. 'Očitno je,' ti pove, 'da je praktično vsa Makedonija naseljena z Bolgari. Govorijo bolgarsko in so pripadniki bolgarske cerkve. Mnogi ljudje, ki govorijo grško in so pravoslavni, so bili k temu prisiljeni; toda oni so Bolgari. Makedonija je pravična dediščina Bolgarije.' 'Nič od tega,' odvrča Grk, 'Bolgari so shizmatiki in niso upravičeni niti do imena kristjani. Z grožnjami silijo vasi, da se odpovedo pravoslavni cerkvi in potem jih štejejo za Bolgare. Fej, mesarji!'" (Fraser 1906: 6).

Po osvojitvi Bizanca Osmani niso poskušali vsiliti svojim novim podložnikom turških državnih institucij ali civilnih zakonov in asimilirati krščanska podjarmljena ljudstva. Čeprav prezirana in ponižana, je raja ohranila določeno stopnjo avtonomije. Mesto vladarjev podjarmljenih narodov so zdaj zasedali predstavniki njihove Cerkve. Tako je, na primer, Mohamed II., osvajalec Carigrada, carigrajskemu patriarhu podelil naslov *miletbaši* (glavar ljudstva) in mu poveril upravo nad posvetnimi in duhovnimi zadevami njegove črede. Na ta način je duhovna gosposka tvorila telo državnih uradnikov s precejšnjimi administrativnimi in sodnimi močmi. Duhovni poglavar kristjanov je bil hkrati tudi njihov civilni predstavnik pred turškimi oblastmi. Vsem verskim skupnostim je bila zaupana reparticijska državnih davkov med pripadnike skupnosti in je bila odgovorna za njihovo plačilo v državno zakladnico. Enake pristojnosti so bile do leta 1770 priznane tudi bolgarskima patriarhomu v Trnovu in Ohridu kot predstavnikoma bolgarskega naroda. Duhovni voditelji podložnih ljudstev so s svoje strani delegirali del svojih pristojnosti na podrejene – vladike in duhovnike.

V otomanskem cesarstvu je bila družba razdeljena v verske skupnosti in vsak podložnik otomanskega cesarstva je moral pripadati eni od njih. Prebivalci so bili razvrščeni v *milete* ali skupnosti, ki so jih tvorili laiki in duhovščina in so obravnavali notranje zadeve ljudi. Ti *mileti* so bili: Islam, Grki (Rum), Katoliki, Armenci in Židi. Slovani, Azijci in Albanci muslimanske vere so bili različnega etničnega porekla in so doma govorili vsak svoj jezik; turščina je bila priučen jezik. Vendar so se vsi šteli za Turke, čeprav jim je bila skupna le vera. Vsi med njimi pa so bili "Turki" v političnem smislu: pripadali so vladajoči kasti vladarjev in vojščakov. Povezoval jih je skupni interes, saj so tvorili privilegirano manjšino.

Rum millet (Rum je turška popačenka od Romaioi, grško ime za podložnike Bizanca) je bilo vse, kar je ostalo od Vzhodnega imperija. Pod patriarhi in vladikami je grški millet nadaljeval življenje bizantinskega dvora in ohranil grško narodnost z grško obliko krščanstva. Vendar ime "Grk" ni zajemalo samo Helenov, temveč vse nekdanje podložnike vzhodnega imperija, pripadnike pravoslavne cerkve. To je bilo ime, ki je pomešalo Srbe, Bolgare in Grke pod skupno oznako, ki je pomenilo zgolj priznavanje oblasti carigrajskega patriarha. Podlaga te delitve torej

ni bila narodnostna, temveč verska pripadnost. Ta sistem se je ohranil vse do prvega desetletja 20. stoletja. Po navedbah Brailsforda so bila v Albaniji še vedno mesta (on sam navaja primer Peći), v katerih še ni bilo nobenih civilnih sodišč in je bil koran edini zakon. Na začetku 20. stoletja je bil z obsežnimi reformami političnega sistema v Turčiji in uvajanjem Napoleonovega kodeksa ta model odpravljen. Toda ne povsem. Ponekod je ostal stari sistem *miletov* še vedno v rabi, na primer pri registraciji in pri izdaji potnih listin. Srbi, Vlahi, pravoslavni Albanci in Bolgari, ki niso pristopili k shizmatski narodni cerkvi, so bili pri štetju prebivalstva klasificirani pod širokim nazivom Rum (Brailsford 1906: 63). Po pojmovanju narodnosti, kakor se je uveljavilo na Zahodu, je bila taka klasifikacija skrajno nenavadna: "Na Balkanu poreklo in jezik ne štejeta nič pri narodnosti. Narodnost se določa po cerkvi, kateri pripadaš. To je precej podobno temu, kot da bi v Londonu rojenega rimokatolika klicali in šтели za Irca ali prezbitერიjanca v New Yorku, čeprav so njegovi predniki prišli iz Nemčije, klicali in šтели za Škota" (Fraser 1906: 11).

Vzrok takšnega stanja je bil turški sistem vladavine. Turški zakon je bil namreč verski kodeks, tega pa ni bilo mogoče vsiliti nevernikom, enako kot jih ni bilo moč vključiti v vojsko. Koran namreč deli dežele v dve različni skupini: tiste, ki pripadajo islamu, in one, ki so pod dominacijo džavrov (nevernikov), s katerimi je bil islam v nenehnem vojnem stanju. Pravoverni, sledilci Preroka, veljajo za vladarje nevernikov. Ta čisto teokratska načela organizacije države so bila temelj turškega cesarstva vse do mladoturške revolucije na začetku 20. stoletja. Turška sodišča so sodila na podlagi korana, zato so imela jurisdikcijo samo nad muslimani, medtem ko so bili spori med kristjani prepuščeni v reševanje Cerkvi. Zato turške oblasti tudi niso delile prebivalstva Makedonije glede na njegovo nacionalno pripadnost, ampak samo glede na veroizpoved, ki je bila z muslimanskega vidika mnogo važnejša in bistvenejša. Verska pripadnost posameznika je bila tedaj v turški državi odločilnega pomena, saj so se državljani delili na "pravoverne sultanove sinove" in nepravoverno "rajo". Tako so se ti zadnji tudi predstavljali. Če je "Turek" vprašal koga od raje, kaj je, mu je odgovoril, da je "kavurin". Kristjanu je na isto vprašanje odgovoril, da je kristjan (Veselinović 1888: 15).

Zaradi te posebnosti turške državne politike so kristjani v turškem cesarstvu stoletja dolgo uživali relativno neodvisnost in na ta način lahko ohranili svojo narodnost, jezik in običaje. Te izjemne zgodovinske okoliščine hkrati pojasnijo, zakaj je bilo med njimi patriotično čustvo preobraženo v navezanost na njihove verske skupnosti in njihove narodne cerkve. Patriotično čustvo in duhovna zavest, ki sta zaradi pritiska grškega klera po letu 1770 oslabei do nacionalne samopozabe in identifikacije z Grki, se je prebudilo še enkrat med Bolgari v drugi polovici 19. stoletja. Zelo se je okrepilo med bojem za obnovo nekdanje narodne cerkve.

Vladike in duhovnike grške pravoslavne cerkve je imenoval carigraski patriarh, ki je za visoke položaje v cerkvi in za službe v njej izbral grške duhovnike. Zaradi načina podeljevanja cerkvenih služb in položajev, ki so jih kandidati pridobivali predvsem glede na svojo kupno moč, so posamezni cerkveni dostojanstveniki svoje službe in položaje izkoriščali za pridobivanje premoženjskih koristi. Zato so bili za svoje podložnike pogosto še bolj neprijetna nadloga kot Turki: "Grški vladike so bili zvečine celo še bolj tiranski, lakomni in pokvarjeni, tudi od turških uradnikov, in je bilo nesrečnim kristjanom težje ubežati pred njimi kot pred mohamedanskimi zatiralci" (Layard 1903: II, 125-126). Ali kot je v svojem opisu razmer v Koritzi leta 1912 zapisala Durhamova: "Grk je bil bolj zatiralški od Turka" (Durham 1920: 244). Poleg vsega je bil grški kler tudi popolnoma nevešč bolgarskega jezika. Pred ustanovitvijo eksarhata so si grški nacionalisti prizadevali uničiti bolgarski jezik s tem, da so ga odpravljali iz šol in cerkva. Ko je bila ustanovljena nova cerkev, so jo ožigosali za shizmatsko. Zato so se mnogi Bolgari bali zapustiti staro cerkev in ostali so zvesti patriarhatu – in s tem pripadniki grške skupnosti.

Do srede 19. stoletja so vsa krščanska ljudstva v Turčiji zaradi njihove podrejenosti pravoslavni cerkvi bolj ali manj enačili z Grki. Kdor ni bil musliman oziroma "Turek", je bil "Grk". V turških statistikah so bili vsi podaniki carigrskega patriarha uradno označeni kot "urummilet" (grško ljudstvo) (Ivanić 1906: 98). Čeprav so večino krščanskega prebivalstva Rumelije s središčem v Bitoli in dežele med Balkanom in Donavo sestavljali Slovani, so veljali za "Grke", ker so izpovedovali grško vero in priznavali grškega patriarha za svojega verskega vodjo. Po navedbah številnih avtorjev kar devet desetih takih, ki so se deklarirali za Grke, sploh ni znalo grško. Za Grke so se deklarirali zato, ker se niso mogli deklarirati za Turke in ker se niso hoteli deklarirati za Bolgare, saj je ime "Bolgari" veljalo za sramotno in prezira vredno (Layard 1903: II, 125; Ivanić 1906: 126; Gordon 1916: 258). "Mi nočemo biti Bolgari," so pravili. "Njihov jezik je, kot že samo ime pove, 'vulgaren', kmečki, mi pa smo meščani" (Ivanić 1906: 105). Termin Grk tedaj ni pomenil narodnostne pripadnosti, temveč je pomenil "pripadnik pravoslavne cerkve" oziroma "meščan", "človek iz mesta", ker so bili meščani "Grki", vaščani pa "barbari" (Amfiteatrov 1903: 26). Ivan Ivanić navaja primer Sereza, kjer je slišal govoriti *slovenski* oziroma *mačedonsko-slovenski*, kot so svoj jezik sami imenovali (Ivanić 1906: 18-19), kmete, ki so prišli na sejem, medtem ko so meščani paradirali z grščino v prepričanju, da so zaradi tega inteligentnejši, kajti raba grškega jezika naj bi v tistih časih v Vzhodni Makedoniji pomenila merilo izobraženosti (Ivanić 1906: 16, 72-73).

Ena od posledic tega je bila, da so v Evropi še konec 19. stoletja makedonske in celo bolgarske Slované imeli za Grke (Vivian 1897: 100;

1904: 227), čeprav so še v 17. stoletju vsi slovanski prebivalci te dežele veljali za Bolgare (Čelebi 1979: 577).³

“Celo pred štiridesetimi leti je bilo ime Bolgar skoraj neznano in vsaka izobražena oseba, ki je prihajala iz te dežele, se je samo po sebi umevno imenovala Grka” (Eliot 1900: 347).

Zaradi opisanega odnosa turške oblasti do slovanstva v Makedoniji tamkajšnje prebivalstvo v splošnem ni imelo razvite nacionalne in politične samozavesti vse do balkanskih vojn (Rittih 1909: 141). Ruski konzul v Bitoli Rostkovski, na primer, ni uporabljal izrazov Srb, Bolgar, ampak je uporabil “turški način” in delil prebivalstvo na Slované patriarchiste, Slované eksarhiste in Slované muslimane, ker se kljub svojemu sedemletnemu bivanju tam ni mogel odločiti, kaj so. Amfiteatrov, ki je bil tam tri leta, pa je prišel do spoznanja, da Makedonci “tega sami ne vedo, kaj so – narod brez narodne zavesti” (Amfiteatrov 1903: 13). Podobno neodločen je bil tudi britanski poznavalec Henry Noel Brailsford, ki je menil, “da so zaradi zgodovinskih razlogov ljudje na Kosovu in severozahodu vsekakor Srbi, medtem ko so ljudje na Ohridu brez dvoma Bolgari” (Brailsford 1906: 101). Najpomembnejši element njihove identitete je bila njihova (krščanska) verska pripadnost. Zato so na vprašanje, kakšne narodnosti so, praviloma odgovarjali: “Ja sam Bugarin”, “Ja sam risjanin”, “Ja sam raja”; redko: “Ja sam Slavjanin” ali “Slovenin” (Gopčević 1889: 325; Amfiteatrov 1903: 17).

Kot je razlagal Miloško Veselinović, se je med ljudmi uveljavilo etnično ime *Bugarin* zaradi turškega pritiska in uporabe najstrožjih ukrepov, da bi se imenovali *Bolgari*, ker so hoteli doseči, da bi bili “podaniki mirna raja, kot so Bolgari”. Oznaka naj bi se prišla med ljudmi, ker je bilo ljudem vseeno, ali so se imenovali *kavurin* ali *kaurin*, *risjanin* ali *raja* ali *Bugarin*. Vsa ta imena jim niso pomenila nič, niso jih ne povzdigovala ne označevala kot narod, saj *kavurin* (iz arabske besede *čafir*) označuje nepravovernika in nečastnika – verskega sovražnika (dindušman); oznaka *raja* pa je v turških očeh pomenila sužnja oziroma podanika in se je vsak “Turek” vedel do kristjana kot gospodar, torej ni pristajal na to, da je musliman enak sultanov podanik kot kristjan (Veselinović 1888: 16-17).

Nerazvitost samozavesti slovanskega prebivalstva Makedonije so skušale izkoristiti v svoj prid njihove sosedje, ki so si prizadevale z agitacijo in propagando pridobiti med njim svoje simpatizerje.⁴ Njihova narodnostna pripadnost je postala predmet političnega tekmovanja, v katero so bile ne le vpletene, ampak so bile pogosto celo njegove nosilke tudi posamezne (pravoslavne) cerkve. Narodnostne simpatije prebivalstva Makedonije pa so se določale “na čisto politični podlagi” (Brailsford 1906: 101).

Najvažnejša posledica tega je bila še večja “zmešnjava”. Še na začetku 20. stoletja so pri prebivalcih Makedonije poznavalci ugotavljali z ene

strani njihovo stalnost v pravoslavju in z druge njihovo lahkotnost v spreminjanju nacionalnih prepričanj, saj se je po besedah Aleksandra Amfiteatrova dogajalo, da je bila v Makedoniji slovanska vas ob navzočnosti srbskega konzula eno in ob navzočnosti bolgarskega agenta drugo (Amfiteatrov 1903: 17). Petru Rittihu pa so v Skopski Crni gori kmetje na vprašanje, ali so Srbi, odgovorili pritrdilno. Ko pa jih je takoj nato vprašal, ali so Bolgari, so spet odgovorili pritrdilno (Rittih 1901: 199). Med prebivalci Bašinega sela v okolici Velesa mu jih je na isto vprašanje pol odgovorilo, da so Srbi, in pol, da so Bolgari (Rittih 1909: 214). Prebivalci mest pa so največkrat kar molčali ali odgovarjali, kot so jim ukazovali politiki, da so "patriarhisti" ali "eksarhisti" itd. Seveda niso pozabili dodati: "i to, slava Bogu". Sicer so skrivali "svojo politiko" iz strahu (Kondakov 1909: 294). Nadalje je bilo mogoče najti primere, ko je en brat trdil "jaz Bugarin", drugi pa "ja Srbini". Nekateri med njimi pa so se štelili za Grke, čeprav niso znali grško (Amfiteatrov 1903: 14).

Po navedbah Milojka Veselinovića so se v preteklih stoletjih deklarirali za Bolgare tisti ljudje, ki so bili pogostejše v stikih s Turki in so bodisi iz strahu, bodisi da bi se jim priliznili, govorili, da so *Bugari*; samo zato, "da bi odvrnili od sebe sum, češ da nimajo nič z večnimi uporniki Srbi (t.j. s tistimi, ki se naslanjajo na Savo in Donavo, in z onimi po vrhovih in hribih Črne gore" (Veselinović 1888: 16).

Med zahodnoevropskimi avtorji 19. in začetka 20. stoletja, ki so narod pojmovali biološko, kot "narojeno" kategorijo, kot nekaj stalnega in nespremenljivega, je tako stanje veljalo za skrajno nenavadno; narodne pripadnosti niso pojmovali kot nekaj, kar ni prirojeno, ampak je kulturna konstrukcija. Henry Noel Brailsford, denimo, navaja, da je nekoč slišal duhovitega francoskega konzula izjaviti, da bi se z milijonom frankov lotil vse Makedonce narediti v Francoze. Najprej bi učil, da so Makedonci potomci francoskih križarjev, ki so v 12. stoletju osvojili Solun, nato pa bi preostalo storili franki. Toda k temu je tudi takoj dodal, da so Grki razpolagali z obilnimi skladi, vendar so kljub temu izgubili Makedonijo (Brailsford 1906: 103).

Seveda se glede tovrstnih komentarjev lahko samo strinjamo z oceno Aleksandra Bašmakova: "Ni nič bolj škodljivega in nepravičnega od brezkarakternega odnosa do makedonskega vprašanja, ki prevladuje pri nas, ko pravijo: 'Makedonci so sploh taka zmes narodnosti, da oni sami ne vedo, kaj so: Grki, Bolgari, Srbi ali Cincarci; ostali bodo pri tistem, ki bo več plačal, glasneje spregovoril, močnejše udaril in se vedel zelo zapovedovalno. Danes je Bolgar, jutri Srb, pozneje Grk; to je jabolko spora za vse in poslednji kotic do zdaj nepotešenih strasti vzhodnega vprašanja, večna grožnja splošnemu miru – to je Makedonija in makedonsko vprašanje! Ta malopridni nazor, ugoden za vse tiste, ki se bojijo misliti, ker ustreza predvsem možganski lenobi, na mah odstrani vse

težave in dela vse znanstvene študije nepotrebne, je našel odmev tudi v inozemski literaturi. Najdete ga pri nekaterih lahkah francoskih piscih. Je lažen. Rusi smo preveč blizu tej nam sorodni deželi, da bi se naša žega po resnici mogla pomiriti z njim" (Bašmakov 1903: 85-86).

Zaradi specifičnih razmer, ki so vladale na Balkanskem polotoku konec 19. in na začetku 20. stoletja, je bila narodna pripadnost pravzaprav neke vrste politična stranka. Za kristjane je bila najpomembnejša klasifikacija s političnega vidika propaganda, ker narodnost v jugovzhodni Evropi ni bila nespremenljiva, temveč se je spreminjala v skladu s političnim prepričanjem posameznikov. Ker so bile na območju Makedonije aktivne grška, bolgarska, srbska in romunska propaganda, vsaka s svojimi ideali in aspiracijami, je bil cilj vsake stranke pridobiti kolikor mogoče konvertitov. Tako so posamezniki ali cele skupnosti, ki so bile včeraj Grki, lahko danes postale Bolgari in jutri morda Srbi (Villari 1905: 122).

V zvezi z vprašanjem obstoja makedonskega naroda kot posebne entitete se je pogosto pojavljalo vprašanje obstoja posebnega makedonskega jezika. Medtem ko so srbski in bolgarski avtorji dosledno zanikali obstoj makedonščine kot posebnega jezika, so drugi (predvsem slovanski) znanstveniki ugotavljali, da Makedonci ne govorijo ne po bolgarsko niti po srbsko, ampak da imajo svoj govor, ki je sicer bližje bolgarskemu kot srbskemu, toda je brez najbolj razločnih bolgarskih značilnosti (Amfiteatrov 1903: 15).

Toda kot je opozoril anonimni britanski diplomat, sicer dober poznavalec balkanskih razmer, je bilo najpomembnejše dejstvo, da je bilo makedonsko prebivalstvo, nekoč brez narodne zavesti, zaradi vzgojnih prizadevanj Bolgarov v veliki meri bolgarizirano s svojimi simpatijami. Četrto stoletja so jih vzgajali kot Bolgare; v letih 1895, 1903 in 1912 so se borili kot Bolgari; leta 1878 so jih Rusi priključili k Bolgariji, Srbiji so jih priključili leta 1912; v letih 1872 in 1897 so jih Turki določili k bolgarski cerkvi. Zato so po koncu balkanskih vojn po njegovi oceni v glavnem čustvovali bolgarsko in "mnogi med njimi, morda večina, bi protestirali zoper to, da bi bili obravnavani drugače kot Bolgari" (Diplomatist 1915: 89).

To stališče potrjuje tudi Mary Edith Durham, po kateri je bila makedonska vstaja leta 1903 "čisto bolgarsko gibanje", kar je utemeljevala z dejstvom, da niti eden od številnih revolucionarjev ni pobegnil v Srbijo ali trdil, da so bili Srbi. Do vstaje je prišlo zaradi Velike Bolgarije in ne zaradi Velike Srbije. Vstajniki so dobili iz Bolgarije tudi orožje, strelivo in drugo pomoč, medtem ko iz Srbije niso dobili ničesar (Durham 1920: 92). Toda kot je ocenjevala Durhamova je bila za to, da bi iz Makedoncev naredili Bolgare, porabljena "gromozanska količina denarja". Podobna vsota, uporabljena drugače, pa naj bi jih enako zlahka naredila za Srbe (Durham 1905: 61). Kot poročajo tudi nekateri drugi poznavalci razmer, je

bil denar zelo pomemben pri opredeljevanju narodne zavesti prizadetih. Kot je zabeležil Aleksandr Amfiteatrov, naj bi некоč srbski konzul omenil nekemu "Srbu", da so dobili že zelo veliko denarja in da je čas, da storili kaj za očetnjo zastoj, v imenu patriotizma. Ta pa mu je odgovoril: "Ah, g. konzull... to bo strašno neprijetno za vas, ker kadar od vas dobim denar, mi patriotizem govori, da sem Srb, takoj ko imam prazen žep, pa me on začne prepričevati, da sem Bolgar" (Amfiteatrov 1903: 20).

Tako imenovana "bolgarska grožnja", to je uspeh bolgarske propagande med makedonskim prebivalstvom, je povzročila resno reakcijo tako v Srbiji kot v Grčiji. Srbi so priglasili svoje zgodovinske zahteve do Makedonije, utemeljene na Dušanovem carstvu. V večjih srbskih mestih so bila ustanovljena tajna društva, da bi propagirala idejo, da Makedonija pripada Srbiji, z ustanavljanjem srbskih šol in propagiranjem srbskega jezika v severozahodni Makedoniji. Do konca 19. stoletja so imeli Srbi v Makedoniji več kot dvesto šol in srbski vladika je bil imenovan v Skopju pod pokroviteljstvom carigrajskega patriarhata.

Konec 19. stoletja so zaradi "bolgarske nevarnosti" tudi Grki začeli ustanavljati tajne združbe, katerih naloga je bila "zaščititi grško prebivalstvo v Makedoniji". Najučinkovitejša je bila *Ethnike Etaireia*, katere čete so postale aktivne v Makedoniji med revolucijo na Kreti, da bi odvrnili pozornost Turkov. Kljub začetnim uspehom *Ethnike Etaireia* je bil poraz Grčije v grško-turški vojni 1897 za "Grke" v Makedoniji velik udarec, saj so začasno izgubili podporo grške države (Cosmopoulos 1992: 74-75). Niti po statistikah, ki so za Grke najbolj ugodne, ti niso tvorili desetine prebivalstva, pa so v Atenah kljub temu trdili, da imajo Grki v Makedoniji večino. Konec 19. stoletja je denimo atenski profesor Saripolos, dopisnik Francoskega inštituta, navedel tele številke kot zanesljive: Grkov 500.000, Slovanov 100.000 in Židov 40.000. V Solunu so se tedaj nekateri vplivni prebivalci v imenu 800.000 Grkov, živčih v pokrajini, pisno obrnili na patriarha in Porto itd. (Laveleye 1887: 290). Zmota je izvirala iz statističnih podatkov verskih oblasti, ki so štele za Grke vse pripadnike grške cerkve. Na ta način bi bilo moč reči, da je (bilo) v Bosni več Grkov kot katolikov (Laveleye 1887: 292).

Laveleye kritično navaja še dva dodatna argumenta, ki so ju izumili grški nacionalisti, da bi podkrepili svoje zahteve do dežel, poseljenih s Slovani. Prvi je bil njihova "etnokraska superiornost", zaradi katere naj bi bili oni odličnejši od Bolgarov in bi jim ti zato morali biti podložni. Laveleyu je neki odličnik iz Aten pisal: "Vi ste v zmoti glede Bolgarov; oni so barbari in taki bodo ostali. Oni so tartarske rase in zato jih ni moč zlahka civilizirati. Krščanstvo samo po sebi ni dovolj, da bi jih omililo. Imajo nekaj dobrih lastnosti, toda to so tiste od tovarne živine, vključno z instinktom pripravljati zalogo kot mravlje. Medtem ko vam pišem, imam na delu v hiši, ki sem jo dal svoji hčeri Athené kot doto, zaposlenih pol

bolgarskih zidarjev; dobro delajo, a so neumni. Več kot pol zidarjev v Atenah je Bolgarov" (Laveleye 1887: 293).

Drugega je predložil leta 1885 grški minister v Londonu z zatrjevanjem, da ker je dežela prvotno pripadala Helenom, njena sedanja poselitev z Bolgari ni zadostno opravičilo za to, da bi bila prisojena njim. Pravica Grkov je nezastarljiva. Tehtnost tega "argumenta" je baron Laveleye ocenil takole: "Iz tega bi potemtakem sledilo, da morajo Nova Holandija, Nova Zelandija, Tasmanija, ki so jih odkrili Holandci, pripadati Holandiji, ker imajo te dežele holandska imena. Angleži so jih kolonizirali, toda to jim ne daje nobene pravice do posesti. Težko je resno razpravljati o takšnih teorijah in je mučno celo zvedeti zanje" (Laveleye 1887: 293).

Bolgari so svoje zahteve do Makedonije utemeljevali z dejstvom, da jo je v 11. stoletju zasedel Samuel, in z domnevo, da je bilo med temi okupacijami prebivalstvo Makedonije bolgarizirano. Bolgarija je bila s svojo propagando v Makedoniji močno vpletena zlasti v sedemdesetih letih 19. stoletja, ko se je bolgarska cerkev ločila od carigrskega patriarhata in postavila zahteve do vasi v nekaterih predelih Trakije in Makedonije. V prvem desetletju 20. stoletja se je oblast eksarhata v Makedoniji raztezala čez sedem diocез, Skopje, Ohrid, Debar, Monastir, Veles, Nevrokop in Strumico. Poleg teh pa je bilo še deset škofij, ki so v nasprotju s *firmanom* ostale nezasedene, ker sultan ni odobril potrebnih *beratov* (Le Queux 1907: 207). "Kmalu je vera postala simbol etnične pripadnosti: Grki so pripadali patriarhatu in Bolgari eksarhatu... Bolgarska cerkev je začela proces nasilne 'bolgarizacije' grških vasi s preganjanjem grških učiteljev in duhovnikov in njihovo zamenjavo z bolgarskimi" (Cosmopoulos 1992: 72).

Do leta 1878 si je neodvisna Srbija prizadevala priključiti tiste dele Turčije, ki so jih naseljevali ljudje srbskega porekla. To sta bili tako imenovana Stara Srbija, tj. severni del kosovskega *vilajeta*, in Bosna in Hercegovina. S priključitvijo teh dveh provinc bi Srbija prišla v stik s Črno goro in srbski državi bi bili končno združeni, s čimer bi bile uresničene sanje o Veliki Srbiji. Toda ko je Avstro-Ogrska na berlinskem kongresu 1878 dobila od evropskih sil mandat za okupacijo Bosne in Hercegovine, je načrt o dostopu do Jadranskega morja padel v vodo. V Beogradu so se namenili poiskati kompenzacijo in strategiji Velike Srbije so se morali ozreti drugam. Svoj pogled so obrnili proti jugu in izumili idejo o srbski Makedoniji s Solunom kot pristaniščem. O Makedoniji so Srbi prej govorili kot o bolgarski deželi, poslej pa je nekaj šovinistov začelo razglašati novo resnico, da je Makedonija po svoji preteklosti in sedanjosti srbska. Na pomoč so poklicali geografijo, geologijo, filologijo in zgodovino. Spočetka so se sami Srbi posmehovali svojim Milojevićem (Glasnik 1873, št. 68), sčasoma pa se je makedonska vročica polastila vse srbske inteligence, tako da so bili tudi pomembni učenjaki, kot sta bila

Stojan Novaković in Jovan Cvijić, prisiljeni ali umolkniti ali pa skleniti kompromis s svojo vestjo z izumom nove teorije, po kateri Makedonija sicer ni bila proglašena za srbsko deželo in tudi ne za bolgarsko, temveč da so “v narodnem pogledu flotantna ljudska množica, ki ima etnično predispozicijo, da se spremeni v Srbe ali Bolgare” (Cvijić 1906: 5).

Srbski pisci so do skrajnosti izkoristili razlike med “pravimi Bolgari” in “Bolgaro-Makedonci”, da bi uveljavili svoje trditve, da ti drugi sploh niso Bolgari, temveč prikriti Srbi. Tako je, na primer, Milojko Veselinović zatrjeval: “Nikoli in nikjer se ne bo prebivalec Mačedonije in južne Stare Srbije imenoval Blgarinom ali Bolgarinom, temveč edino in iz nuje *Bugarinom*, kar je znak, da to izgovarjajo samo srbska usta, saj *trdi znak* preide v u samo v srbskih ustih, v nobenih drugih” (Veselinović 1888: 3). Spiridon Gopčević pa spet, da so Makedonci res govorili, da so Bolgari, saj so šteli “prave Bolgare za Šope, sami sebe in vse srbsko govoreče pa za Bolgare” (Gopčević 1889: 37). Domoljubni zanesenjaki so izumili bistro-umne filološke in zgodovinske argumente v podporo trditvi, da “kdor govori tako čist srbski jezik in slavi *krstno ime*, ne more biti Bolgar”. Spiridon Gopčević, na primer, pri navajanju prebivalstva Makedonije, postavlja število Srbov blizu milijona, Bolgarov pa niti ne omenja.

Številni ruski strokovnjaki s konca 19. in začetka 20. stoletja so slovansko prebivalstvo šteli za Bolgare. Tako stališče je bilo denimo zastopano v ruski izdaji potopisa Mackenzie in Irby (Sanktpeterburg 1878), v spisu Makuševa Zadunskije i Adriatičeskije Slavjane (Sanktpeterburg 1867), v Verkovičevem delu Topografičesko-etnografičeskij očerk Makedoniji (Sanktpeterburg, 1889) in v delu Kondakova Makedonija (Sanktpeterburg, 1909). To stališče sta zastopala tudi francoska pisca Léjean (Etnografska mapa, 1860) in Belgijec Laveleye (La Peninsule des Balcan, 1888). Loiseau (Le Balcan Slave et la Crise autrichienne, 1898) in Bérard (La Macedoine, 1898; La Turquie et l'Hellenisme contemporain, 1897) sta sicer priznavala obstoj mogočnega balkanskega življa v Makedoniji, vendar sta oba imela do njega negativen odnos, prvi pod vplivom srbsko-hrvatskega stališča in drugi kot heleniziran Francoz, vnet privrženec Megalli ideje. Med nemškimi pisci so Kanitz, Hahn, Griesebach, Barth in drugi spor razsodili v korist Bolgarov. Filolog Weingandt, profesor leipziške univerze, ki je prebil dve leti v Makedoniji, prepotoval številne zakotne kraje in postal dober poznavalec krajevnih jezikov, je v svojih obsežnih strokovnih študijah zastopal stališče, da je makedonske Slované treba šteti za Bolgare (Bašmakov 1903: 88). Do zaključka, da so prebivalci Makedonije “v veliki večini v resnici Bolgari”, je prišel tudi britanski raziskovalec razmer na Bližnjem vzhodu (Le Queux 1907: 287). Češki znanstveniki, kot so Šafarik, Jireček in Niederle, so menili, da je Makedonija bolgarska dežela. Nasprotnega mnenja ni zagovarjal niti en češki učenjak in nikjer v češki znanstveni literaturi ni najti nasprotne trditve. Šafarik, denimo, je leta

1827 pisal Vuku Karadžiću: "In Manastir, Tikveš, Prilep, Meglen, Woden etc. meri Bulgari, etiam Turci loquuntur bulgarice. Slavi in tota Macedonia se ipsos appellant Bulgaros, nunquam Serbos. Serbi incipiunt a Priština et ultra Niš." Šafarik je tedaj makedonske Slované povsem jasno označil za Bolgare in razglasil, da se Srbi začenjajo od Prištine in za Nišem (Sis 1924: 155).

V skladu s prepričanjem, da imajo makedonske množice etnične predispozicije za razvoj srbske narodne zavesti, je v delu Makedonije, ki je prišel pod srbsko oblast, potekala intenzivna srbizacija, usmerjena predvsem zoper bolgarsko eksarhijo in bolgarske šole v deželi. Srbske oblasti so tudi nasilno spreminjale makedonske priimke, s tem da so jim dodajale -ić (Vodovozov 1917: 82; Kuba 1932: 211).⁵ Če je Turčija nekdanj Makedonce priznavala za Bolgare in jih je Grčija priznavala vsaj za slovanofone, je Srbija njihovo bolgarstvo popolnoma zanikala in prepovedala (Kuba 1932: 226). V tem je bila beograjska vlada tako dosledna, da je Makedoncem prepovedala proslavljati spomin na brata Miladinov, kar so med turško okupacijo smeli početi vsako leto (Kuba 1932: 40).

Po navedbah Vasilja Vodovozova tako postopanje beograjske vlade ni bilo povsem novo in nepreizkušeno. Leta 1878 so bila k Srbiji priključena okrožja Niš, Pirot in Vranje, osvobojena izpod turške oblasti, s prebivalstvom, ki so ga Bolgari šteli za bolgarskega. Tam je bila izvedena agrarna reforma, uvedene srbske šole, cerkev pa podrejena beograjski mitropoliji – sploh je Srbija delovala popolnoma v tem duhu, kot kasneje v Makedoniji. Rezultat je bil, da je prebivalstvo v manj kot desetih letih pozabilo na bolgarski jezik, spregovorilo po srbsko in se začelo čutiti srbsko. Ko je Vodovozov leta 1894 obiskal te kraje, ni mogel najti v njih nobenih znakov narodnega ali cerkvenega nezadovoljstva, saj so se "nepomirljivi bolgarski elementi, ki so vsekakor tvorili samo nepomembno manjšino prebivalstva", odselili, preostali Slovani pa so se brez posebne vneme sprijaznili s tem, da so bili poslej – Srbi (Vodovozov 1917: 90). Mnogi med njimi so mu svoj položaj opisali takole: "Bil sem Bolgar, zdaj pa sem Srb" (Vodovozov 1917: 76).

Beograjske oblasti so na podlagi teh izkušenj in nemara tudi pod vtisom lastne propagande, da so Makedonci pravzaprav Srbi, pričakovale podoben uspeh. Še zlasti, ker obstoječe etnične razlike dejansko niso bile velike: "Razlike med Srbi in Bolgari v Makedoniji so skoraj povsem stvar vzgoje. Ljudstvi sta že davno pozabili sovražnost njunih starodavnih carjev... O njihovem jeziku tukaj, kjer se dve ljudstvi mešata, lahko govorimo kot o enem. Imajo dublicirano religijo, podobne ideje, identične običaje. Kmetje se oblačijo podobno in samo strankarski pripadniki in propagandisti se razlikujejo po svojih oblačilih. Evropski kroj nosijo tisti, ki obiskujejo bolgarsko gimnazijo, medtem ko vojaški suknjič izpričuje privrženca nasprotne šole" (Moore 1906: 185-186).

Toda srbizacija makedonskega prebivalstva ni potekala tako uspešno, kot je pred tem potekala srbizacija prebivalstva v Nišu in drugih bolgarskih krajih. To kaže na to, da narodna zavest med ljudmi ni bila tako amorfna, kot so prikazovali srbski pisci in želeli srbski oblastniki. Pomočnik srbskega prosvetnega ministra dr. Stevanović je nekoč v Bitoli želel zvedeti, kako je napredovala srbska nacionalna ideja. Zato je dijake na poti v gimnazijo spraševal, kaj so po narodnosti. Vprašani dijaki so mu po vrsti odgovarjali, da so Makedonci. S poizvedovanjem, kdo so njihovi starši, je ugotovil, da so njihovi starši bili Slovani. Šele peti vprašani mu je rekel, da je Srb. Ko ga je vprašal, kaj je njegov oče, je odgovoril – Cincar (Popović: 276-277).

Opisano stanje je pomenilo precejšnjo spremembo stanja, ki je v Bitoli vladalo zgolj nekaj let prej: "Če bi kdo napovedoval, da je Monastir srbski ali da bo mogoče kdaj srbski, bi ljudje o njem mislili, da je nor – ali pijan. Boj je bil med Grki in Bolgari, nobenega govora ni bilo o Srbih. Tam je bila velika 'grška' populacija, tako v mestu kot na deželi, toda med njimi je bil zelo velik delež Vlahov, mnogo je bilo južnih Albancev, drugi so bili Slovani. Verjetno so bili redki pravi Grki, ker so pripadali grški veji pravoslavne cerkve in so jih šteli za Grke v cenzusu" (Durham 1920: 93-94).

Bolj kot misel, da so Srbi, je bila za ljudi privlačna ideja o jugoslovanstvu. Zagrebški petrograf Fran Tučan je potoval po Makedoniji kmalu po nastanku skupne države južnih Slovanov (leta 1916) in je imel tam priložnost spoznati ljudi, ki so bili "nenavadno gostoljubni, sicer pa v izjavah zelo zadržani". Bili so privrženci narodne enotnosti, to je jugoslovanstva, ki se je med njimi "lepo širilo", "kar niti ni čudno, saj je jugoslovanstvo tu tista ideja, ki zbira, združuje, ki pomirja strasti in dviguje vero v narodno bodočnost". Tučan je imel med drugim priložnost govoriti s starejšo gospo, ki mu je zatrdila: "Jas nesu Bugarka, jas nesu Srpkinja, jas su Jugoslavenka." Neki Kavadarčanin pa mu je razložil takole: "Srb, Hrvat, Slovenec so starci v zadnjih vzdihljajih, rojeva pa se močan, silen Jugoslovjanin." – Toda čeprav so bili "Jugoslovani", so pili "makedonsko kavo" (Tučan 1920: 96).

Po drugi svetovni vojni je Bolgarija opustila makedonsko vprašanje, vsaj v odnosu do Grčije. Makedonsko vprašanje je ostalo odprto samo med Bolgarijo in Jugoslavijo, zaradi "debolgarizacije" prebivalstva jugoslovanske Makedonije na eni in nepriznavanja obstoja makedonske manjšine v pirinski Makedoniji na drugi strani.

Po drugi svetovni vojni je nekdanje pretežno bolgarsko prebivalstvo te republike v okviru jugoslovanske federacije razvilo novo narodno identiteto in kulturo. Prvi korak v tej smeri je bil oblikovanje makedonskega knjižnega jezika, ki naj bi nastal "z uporabo elementov bolgarskega, srbskega in grškega ter srbske cirilice" (Cosmopoulos 1992: 92). Nato pa naj

bi s "sistematičnim ponavljanjem zgodovinskih netočnosti" dosegli, da bodo "generacije mladih Skopjancev verjele, da so zares Makedonci" (Martis 1984: 101). "V tako imenovani 'Socialistični republiki Makedoniji' in v preostali Jugoslaviji pravijo učencem, da je Skopje glavno mesto Makedonije, da obstaja 'makedonski narod' in da je 'makedonski jezik' uradni jezik v Jugoslaviji. Otroci, rojeni beguncem iz grške Makedonije, ki živijo v Skopju (po ocenah jih je okrog 50.000), izjavljajo in dejansko verjamejo, da niso Grki, temveč Makedonci, ker so bili izpostavljeni dolgemu in trajnemu pranju možganov" (Martis 1984: 103).

Številni pisci poudarjajo, da je makedonska zavest nedavno razvita in še ni povsem utrjena (Barker 1950). Ta argument še posebej pogosto uporabljajo grški, srbski in bolgarski nacionalisti, ko dokazujejo upravičenost svojih teritorialnih zahtev do Makedonije, prepričani, da je, če je makedonski narod novejši konstrukt, to nekaj nenaravnega. Številni srbski, bolgarski in grški avtorji še danes ponavljajo, da makedonskega naroda v resnici sploh ni in da gre za "titoistični konstrukt": "Komunisti so si izmislili makedonsko narodnost in makedonski jezik in vsak dan že trideset let rušijo srbske tradicije v teh krajih. Pišejo se slovnice, slovarji, pišejo se lažne zgodovine, ustanovljena je univerza z makedonskim jezikom, gledališče, in da bi bila komedija končana, je bila ustanovljena celo Makedonska akademija znanosti. V tako imenovani Republiki Makedoniji obstajajo makedonske, bolgarske, turške, albanske, grške, kucovlaške in celo ciganske šole, *ni pa srbskih šol za Srbe, za Srbe staroselce, saj se tem ne priznava srbska narodnost, čeprav so vsi Srbi*. Komunisti hočejo na silo iz Srbov ustvariti makedonsko narodnost, saj ta ni obstajala in ne obstaja; kot je morilec Pavelić med nemško okupacijo razglasil Srbe za pravoslavne Hrvate. Tem zločincem nasilnega ločevanja srbskih krajev od Srbije je prišel na pomoč nihče drug, ne manjši – ne večji, kakor rdeči patriarh German, ki je ločil tako imenovano makedonsko cerkev od srbske pravoslavne cerkve" (Rajić 1975: 139).

Srbskega nacionalista je motilo celo to, da so imele v republiki Makedoniji nacionalne manjšine zagotovljene osnovne pravice: "V tako imenovani Makedonski Republiki izhaja časopis 'Belezi' v makedonskem, turškem in albanskem jeziku. V stari srbski domovini, v Skopju, Srbom ne priznavajo niti pravic nacionalne manjšine in srbski jezik nima državljske pravice, saj 'ni' več Srbov. Broz je čez noč razglasil vse Srbe v Južni Srbiji in Makedoniji za Makedonce, zbrisal srbsko ime... Zato pa imajo Turki in Arnavti, neznatna manjšina brez knjižnega jezika in brez kakršnekoli književnosti, vse pravice. O nanovo skovanih Makedoncih ne bom niti govoril, ti kot narod in Makedonska Republika obstajajo samo za Josipa Broza in Komunistično partijo" (Rajić 1975: 142).

Zanikanje obstoja makedonskega naroda ima dolgo tradicijo tudi v bolgarski znanosti, kjer so strokovnjaki za to vprašanje celo zanikali

njihovo slovanskost. Tako je na primer profesor Agoura s sofijske univerze, "ena od najbolj znanih avtoritet o makedonskem vprašanju", v pogovoru z Williamom Le Queuxom zatrdil: "V Angliji je makedonsko vprašanje povsem napačno razumljeno. Nekateri avtorji so zavzeli stališče profesorja Civicsa (to je Cvijića – op. B. J.) in si prizadevali dokazati, da so Makedonci v resnici Slovani. Toda niso. Vsa njihova zgodovina kaže, da so Bolgari" (Le Queux 1907: 287).

V letih po drugi svetovni vojni pa je bolgarska akademija znanosti izdala številne dokumente in druge publikacije, z namenom pokazati, da je makedonska narodnost umeten konstrukt in da so prebivalci jugoslovanske Makedonije v resnici Bolgari.

Obstoj makedonskega naroda pa so zanikali tudi zahodnoevropski avtorji, najbolj eksplicitno morda britanski avtor podob z Balkana, ki je v svojem potopisu navedel to trditev: "Najdete lahko Bolgare in Turke, ki se imenujejo Makedonci, najdete grške Makedonce, so srbski Makedonci in mogoče je najti romunske Makedonce. Vendar ne boste našli niti enega Makedonca kristjana, ki ni Srb, Bolgar, Grk ali Romun" (Fraser 1906: 5).

Grški pisci niti danes ne dvomijo o tem, da so Makedonci pravzaprav Grki (cf. e.g. Martis 1984: 109). Grka naj bi bila tudi brata Ciril in Metod (Cosmopoulos 1992: 57).

Kljub dolgoletnemu narodnem zatiranju, v katerem so živeli prebivalci Makedonije, in glasnim propagandam, ki so jih prepričevale, da so pripadniki drugega naroda, čeprav tega še sami ne vedo, pa je makedonska zavest ves čas živela. Čeprav ni bila ne močna ne glasna, je kljub vsem pritiskom bila. V samostanu Lešakski v tetovski kazi se je njegov načelnik oče Jezekiel že leta 1901 štel za "čistokrvnega Makedonca" in se ni imel ne za Bolgara, ne za Srba (Rittih 1909: 178). Tudi posamezni pripadniki maloštevilne makedonske inteligence so vztrajali pri tem, da makedonsko narečje, čeprav je sorodno bolgarskemu in srbskemu, ni v nobenem primeru identično z njima, temveč je to samostojen makedonski jezik, Makedonci pa samostojna makedonska narodnost slovanskega izvora (Vodovozov 1917: 30). Vasil Vodovozov v svojem potopisu navaja, da mnogi preprosto niso razumeli vprašanja o narodnosti in so odgovarjali: "Sem pravoslavac, bil sem eksarhist, zdaj pa sem Srb." In šele po ponovnem direktnem vprašanju, ali so Bolgari ali Srbi, so odgovarjali: "Bil sem Bolgar, zdaj sem Srb." Čeprav redko, pa so mu nekateri odgovorili tudi: "Nisem ne Bolgar in ne Srb, ampak sem Makedonec" (Vodovozov 1917: 77).

Iz povedanega je razvidno, da se je makedonska narodna zavest oblikovala v zelo specifičnih okoliščinah. Zaradi državnega sistema v otomanskem imperiju, ki je kot najpomembnejšo distinkcijo uveljavljal razliko v verski pripadnosti, je bila etnična pripadnost nekaj drugega in manj pomembnega. Ko se je na evropskem zahodu razvila in uveljavila

narodna pripadnost kot bistveni element identitete ljudi, za katero je bilo značilno, da je presegala celo verske razlike med posameznimi pripadniki določenega ljudstva, se je ta zavest s težavo prebijala in uveljavljala tudi na evropskem jugovzhodu. In morda se niti ne bi uveljavila, če ne bi bilo v času tako imenovanega vzhodnega vprašanja med zainteresiranimi evropskimi silami interesov, povezanih s posameznimi deli evropske Turčije. Zavest o specifični narodnostni identiteti je bila zaradi spleta okoliščin še najmanj razvita med slovanskim prebivalstvom v Makedoniji. To stanje so skušale izkoristiti sosednje balkanske države, ki so se v 19. stoletju v bojih za nacionalno emancipacijo osvobodile izpod turške okupacije. Grčija, Srbija in Bolgarija so svoje ozemeljske težnje uveljavljale z dokazovanjem s pomočjo različnih argumentov, da so prebivalci Makedonije pravzaprav Grki, Srbi oziroma Bolgari. Vendar Makedoncev nobeni izmed njih ni nikoli uspelo povsem asimilirati, ne zlepa ne zgrda. Po nastanku samostojne makedonske republike v okviru federativne Jugoslavije pa se je uveljavila zavest o specifični makedonski identiteti. Drugačen zgodovinski razvoj bi nemara res lahko pripeljal do tega, da bi ljudje razvili grško, srbsko ali bolgarsko zavest, a dejstvo je, da se to ni zgodilo. Pri konstrukciji makedonskega naroda v drugi Jugoslaviji in njenem uveljavljanju so imeli nedvomno pomembno, če ne morda celo odločilno vlogo izrazito politični razlogi; toda ne glede na to so jo ljudje sprejeli za svojo. S tem pa so tudi (plebiscitarno) odgovorili na vprašanje, ali so Makedonci poseben narod ali ne.

OPOMBE

¹ Ruski pisec Nikodim Kondakov je takole komentiral pisanje tega "politizirajočega srbskega turista": "Ta navedba daje najboljši primer za dostojno ocenitev slepe srbske politike, ki dosledno zanika vsako resničnost, brezumno fantazira tam, kjer bi bilo treba stati z nogami na realnih tleh. Očitno v Skopju nikdar ni bilo pomembnega števila Srbov, določeno število, čeprav omejeno, pa je jih je bilo, in nihče drug, pravim s poudarkom, kot prav ta srbski del slovanskega prebivalstva tvori njegovo kulturno stran" (*Kondakov 1909: 171*).

Bašmakov pa navaja, da je pravilna Gopčevićeva trditev, da se kristjani izdajajo za Bolgare; pri čemer je vsak izmed njih govoril v zanesljivo bolgarskem jeziku. Vendar dodaja, da je njegova navedba, da naj bi po srbsko govorili, da so Bolgari, "bajka; tega v resničnosti ni!" (*Bašmakov 1903: 90*).

² To, recimo ji grško metodo določanja narodnostne pripadnosti, so posnemali raziskovalci – srbofili, kot je bil na primer Gopčević, ki so vneto vnašali v svoje spise kot Srbe vse, ki so se imenovali Srbi samo v smislu svoje pripadnosti k srbski, t. j. pravoslavni veri (*Amfiteatrou 1903: 28*).

³ V zvezi z uporabo termina Bolgari za označitev etnične pripadnosti prebivalcev Makedonije pa obstajajo tudi določeni pomisleki glede njegove ustreznosti: "Zgodovinopisci in popotniki v preteklih časih so Makedonce imenovali Bolgare in zagovorniki te teze so iz tega naredili dokaz v prid zadnjega termina. Toda ta metoda nazivanja Makedoncev z Bolgari je zgolj relikv iz 10. stoletja, ko so Bolgari okupirali Makedonijo. Njeni prebivalci so bili Slovani, ki tedaj še niso bili organizirani v državo z nacionalnim imenom in so bili znani po imenu regije, s katero so živeli, in so jih starodavni kronisti označili kot Bolgare. Toda ta oznaka ima le politični in ne etnološki pomen. To je bila oznaka, uporabljena brez razločkov za vse podložnike starodavnega bolgarskega imperija in nikdar ni označevala njihove prave narodnosti" (*Gordon 1916: 104*).

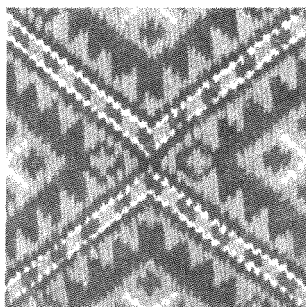
⁴ Taka propaganda seveda ni bila poceni in majhne balkanske države nikakor same ne bi zmogle vseh bremen brez denarne pomoči katere izmed "zainteresiranih velesil" (*Moore 1906: 187*).

⁵ Tudi Branislav Nušić je denimo dosledno pisal po srbsko Miladinović namesto Miladinov (*Kuba 1932: 38*).

REFERENCE

- Amfiteatrov, Aleksandr Valentinovič. (1903). *Strana razdora*. S.-Peterburg: I. V. Rajskej.
- Barker, Elizabeth. (1950). *Macedonia. Its Place in Balkan Power Politics*. London - New York: Royal Institute of International Affairs.
- Bašmakov, Aleksandr Aleksandrovič. (1903). *Bulharsko a Makedonie*. Praha: E. Beaufort.
- Brailsford, Henry Noel. (1906). *Macedonia: Its Races and Their Future*. London: Methuen & Co.
- Cosmopoulos, Michael B. (1992). *Macedonia*. Winnipeg: Manitoba Studies in Classical Civilization.
- Cvijić, Jovan. (1906). *Nekolika promatranja o etnografiji makedonskih Slovena*. Beograd.
- Čelebi, Evlija. (1979). *Putopis*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- A Diplomatist. (1915). *Nationalism and War in the Near East*. Oxford: Claredon Press.
- Durham, Mary Edith. (1905). *The Burden of the Balkans*. London: Edward Arnold.
- Durham, Mary Edith. (1920). *Twenty Years of Balkan Tangle*. London: George Allen & Unwin.
- Eliot, Charles Norton Edgeumbe. (1900). *Turkey in Europe*. London: Edward Arnold.
- Fraser, John Foster. (1906). *Pictures from the Balkans*. London: Cassell and Company.
- Gopčević, Spiridon. (1889). *Makedonien und Alt-Serbien*. Wien: L. W. Seidel & Sohn.
- Gordon, Will. (1916). *A Woman in the Balkans*. New York: Dodd, Mead & Company.
- Ivanić, Ivan. (1906). *Mačedonija i Mačedonci*. Beograd.
- Jireček, Konstantin. (1888). *Cesty po Bulharsku*. Praha: Matica česká.
- Kinglake, Alexander William. (1844). *Eothen, or Traces of Travel Brought Home from the East*. London: John Ollivier.
- Kondakov, Nikodim Pavlovič. (1909). *Makedonija. Arheologičeskoe putešestvie*. Sankt-peterburg: Imperatorskaja Akademija Nauk.
- Kuba, Ludvík. (1932). *Čtení o Makedonii. Cesty a studie z roku 1925-1927*. Praha: Družstevní práce.
- Laveleye, Emile Louis Victor de. (1887). *The Balkan Peninsula*. London: T. Fisher Unwin.
- Layard, Austen Henry. (1903). *Autobiography and Letters*. London: John Murray.
- Le Queux, William. (1907). *An Observer in the Near East*. London: Eveleigh Nash.
- Martis, Nicolaos K. 1984. *The Falsification of Macedonian History*. Athens.
- Moore, Frederick. (1906). *The Balkan Trail*. London: Smith, Elder, & Co.
- Popović, D. J. *O Cincarima*. Beograd.
- Rajić, Milan. (1975). *Srpski pakao u komunističkoj Jugoslaviji*. Čikago /Illinois, S.A.D./.
- Rittih, Petr Aleksandrovič. (1909). *Po Balkanam*. S.-Peterburg: V. F. Kiršbaum.
- Sís, Vladimír. (1924). *Nový Balkán*. Praha.

- Tozer, Henry Fanshawe. (1869). *Researches in the Highlands of Turkey*. London: John Murray.
- Tučan, Fran. (1920). *Po Makedoniji*. Zagreb: Hrvatska tiskarna.
- Vaka, Demetra. (1913). *The Eagle and the Sparrow*.
- Vavouskos, C. A. (1973). *Macedonia's Struggle for Freedom*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies.
- Veselinović, Milojko V. (1888). *Srbi u Mačedoniji i u južnoj Staroj Srbiji*. Beograd: Štamparija Kraljevine Srpske.
- Villari, Luigi ed. (1905). *The Balkan Question. The present condition of the Balkans and of European responsibilities*. London: John Murray.
- Vivian, Herbert. (1897). *Servia, the Poor Man's Paradise*. London: Longmans, Green, and Co.
- Vivian, Herbert. (1904). *The Servian Tragedy with some Impressions of Macedonia*. London: Grant Richards.
- Vodovozov, Vasil. (1917). *Na Balkanah*. Petrograd: Ognj.

IZID REVIJE STA DENARNO PODPRLA

OPEN SOCIETY INSTITUTE MACEDONIA – ZAVOD ZA ODPRTO
DRUŽBO MAKEDONIJA

IN

OPEN SOCIETY INSTITUTE SLOVENIA – ZAVOD ZA ODPRTO
DRUŽBO SLOVENIJA

DR. MIRČEV, Dimitar,

politolog in profesor politične sociologije na Univerzi v Skopju. Kot član in ekspert Ustavne komisije Sobraanja Makedonije sodeloval pri nastajanju besedila nove ustave in sistemskih spremembah med letoma 1990-1993. Veleposlanik Makedonije v Sloveniji in pri Svetem sedežu.

OSAMOSVOJITEV MAKEDONIJE – DEJSTVA IN ZGODOVINSKI POMEN

Borec, Ljubljana, XLIX, št. 559-560, str. 7, slov. (angl.)

V eseju se avtor osredotoči na notranjepolitične dogodke in dejanja, ki so zaznamovala razglasitev neodvisnosti in suverenosti Republike Makedonije jeseni 1991 in na boj za utrjevanje in uveljavitev te neodvisnosti v mednarodni skupnosti, ki ga je Makedonija vodila v naslednjih šestih letih. Boj je potekal v zelo zapletenih in neugodnih zunanjepolitičnih okoliščinah ter hkrati v času in razmerah globokih sistemskih in družbenih sprememb v državi.

To je bil čas razpada nekdanje federacije, vojne v BiH in na Hrvaškem, čas začetne in eksplozivne etnopolitične mobilizacije prebivalstva in prvih korakov nove demokratične, vendar nestabilne in neizkušene oblasti, ter čas popolne izolacije in blokade makedonskih mej in gospodarstva, nepriznanja ali zanikanja nove države, njenega imena in nacionalne identitete kot tudi vrste drugih tujih pritiskov. Toda temeljna naloga vodilnih sil ob podpori velike večine državljanov je bila – kako preživeti in gospodarsko in materialno obstati, hkrati pa zagotoviti mir in notranjo stabilnost kot tudi ugodne in enakopravne medetnične odnose v državi. Avtor navaja številne podatke in dejstva o tem procesu ter o izvajanju makedonske mednarodne in notranjpreobrazbene strategije.

Splošna ugotovitev v razpravi in argumentaciji je, da sta bila Makedonija in makedonski narod, objektivno in zgodovinsko, vedno pomembna dejavnika odnosov, stabilnosti ali nestabilnosti na Balkanu oziroma da Makedonija lahko sama zagotovi svojo lastno neodvisnost in evropsko usmerjen gospodarski in socialni razvoj, čeprav bi tuji pritiski in neugodni vplivi zunanjih dejavnikov lahko povzročili tudi njeno destabilizacijo, ki bi vedno in avtomatično izzvala in ogrozila mir in stabilnost na Balkanu in v Evropi.

DR MIRČEV, Dimitar,

political scientist and lecturer in political sociology at the University of Skopje. As an expert member of the Constitutional Commission of the Assembly of Macedonia, he participated in the drafting of the new Constitution and systemic changes from 1990 to 1993. He is the Macedonian ambassador to Slovenia and to the Vatican.

GAINING INDEPENDENCE IN MACEDONIA - FACTS AND HISTORICAL SIGNIFICANCE

Borec, Ljubljana, XLIX, No. 559-560, pp. 7, Slov (Eng)

In this article the author discusses the domestic political events and decisions which resulted in the proclamation of an independent Republic of Macedonia in the autumn of 1991, and the efforts made by Macedonia since then to have its independence recognised by the international community. The struggle for recognition has been fought in extremely complex and unfavourable external political conditions, and in a period of profound systemic and social change in Macedonia itself.

This was the period of the complete disintegration of the Yugoslav federation, of war in Bosnia-Herzegovina and Croatia, of the tensions produced by the initial ethnic and political mobilisation of the population, and of the first steps taken by the new democratic, though insecure and inexperienced, government. Furthermore, it was a period of the complete isolation and blockade of the Macedonian borders and economy, denial of the new state, its name and national identity, and a number of other forms of pressure from abroad. The fundamental task of the authorities, which enjoyed the support of the great majority of citizens, was economic survival and the preservation of peace, internal stability and favourable and democratic relations between different ethnic groups in the country. The author offers numerous facts and figures related to this process, and to the implementation of the international and internal strategy of reform in Macedonia.

The general conclusion of the article is that from an objective and historical point of view, Macedonia and the Macedonian people have always played an important role in the formation of different relations and (in)stability in the Balkans, and that Macedonia is capable of gaining its independence and of planning economic and social development which would bring it closer to Europe, despite foreign pressures and unfavourable influences which could cause the destabilisation of the country, inevitably threatening peace and stability in the Balkans and the whole of Europe.

REPE, Božo, dr. zgodovine, izredni profesor
Slovenija, 1000 Ljubljana, Rusjanov trg 4

POVEZAVE V JUGOVZHODNI EVROPI TER POLOŽAJ SLOVENCEV IN MAKEDONCEV V NJIH

Borec, Ljubljana, XLIX, št. 559-560, str. 21, slov. (angl.)

Avtor v prispevku obravnava integracije v Srednji Evropi in na Balkanu, ki ju označuje s skupnim pojmom Jugovzhodna Evropa. Povzema definicije pojmov Balkan, Srednja Evropa, Centralna Evropa, Jugovzhodna Evropa in drugih, ki se nanašajo na to območje. Prikaže, kako so Jugovzhodno Evropo opisovali znani potopisci, publicisti, geografi in zgodovinarji. Analizira načrte in poskuse za razne povezave (federacije in konfederacije) od srede prejšnjega stoletja do danes. Ugotavlja tudi, kakšen položaj so imeli v teh povezavah in načrtih Makedonci in Slovenci kot najsevernejši in najjužnejši južnoslovanski narod. Slovence in Makedonce družijo isto slovansko poreklo, vendar tudi loči velika geografska razdalja. Zaradi različne zgodovine obstajajo med Slovenci in Makedonci tudi precejšnje kulturne in verske razlike. Kljub temu pa so bili v sodobni zgodovini večkrat vključeni v razne skupne načrte o političnih in državnih povezavah na ozemlju srednje in jugovzhodne Evrope, triinsedemdeset let pa so dejansko preživeli v isti državi. Makedonci so v geografskem smislu balkanski narod, vendar so po nekaterih kombinacijah prihajali tudi v načrte o srednjeevropskih povezavah. Slovenci geografsko pripadajo srednji Evropi, vendar so precejšen del sodobne zgodovine politično gravitirali k Balkanu (ideja o povezavi južnoslovanskih narodov), obe državi tvorbi, v katerih so Slovenci živeli, pa sta delno (Avstro-Ogrska) ali pretežno (Jugoslavija) zajemali tudi balkansko ozemlje. O usodi tako Makedoncev kot Slovencev so več odločali drugi kot oni sami. Slovenci so sprva rešitev nacionalnega vprašanja iskali v Avstro-Ogrski (t. i. trializem), podobno tudi Makedonci v okviru Turčije, potem ko je zmagala mladoturška revolucija in so prvič dobili predstavnike v otomanskem parlamentu v Carigradu. Balkanske vojne Makedoniji niso prinesle osvoboditve in ustanovitve avtonomne enote na Balkanu, kot je pričakoval makedonski nacionalni revolucionar in aktivni udeleženec vojne Jane Sandanski. Makedonija je bila razdeljena in je ostala razdeljena do današnjih dni. Podobno se je zgodilo tudi Sloveniji po prvi svetovni vojni, le da je njej uspela priključitev Primorske po drugi svetovni vojni. V Kraljevini SHS (Jugoslaviji) Makedonci niso imeli nobenih nacionalnih pravic, medtem ko so Slovenci kot eno od teh "plemen" lahko vsaj delno živeli (omejeno) politično življenje ter uživali tudi neke vrste neformalno kulturno in šolsko avtonomijo, vključno z lastno univerzo. Vezi med obema narodoma so v sodobni zgodovini potekale že od druge polovice 19. stoletja (seveda tudi že prej, vsaj od 16. stoletja dalje). Slovenski časopisi so v času krepitev jugoslovanske ideje v glavnem s simpatijami spremljali upore proti Turkom, obe balkanski vojni in položaj Makedoncev med prvo svetovno vojno, čeprav o Makedoncih niso vedeli dosti. V času med obema vojnama se slovenske politične stranke niso veliko ukvarjale s problemi Makedoncev ali pa so iz lastnih koristi celo podpirale politiko centralističnih srbskih oblasti. Izjema so komunisti in manjše politične skupine in časopisi, ki so makedonski boj za priznanje podpirali. Makedonsko vprašanje je bilo tako občasno tudi predmet notranjih političnih obračunov v Sloveniji.

Med drugo svetovno vojno je tako Makedoncem kot Slovencem uspelo vzpostaviti lastno armado in druge attribute državnosti in si pridobiti federalen status v povojni Jugoslaviji. Še vedno so ostali

razdeljeni med več državami, kar je za oboje pomenilo veliko razočaranje. Še posebno Makedonci so v morebitni balkanski federaciji videli možnost za rešitev nacionalnega vprašanja, vendar so mednarodne okoliščine preprečile združitev pirinskih, egejskih in vardarskih Makedoncev. Tudi v socialistični Jugoslaviji sta oba naroda bila trd boj za emancipacijo, včasih na isti strani proti beograjskemu centralizmu, včasih vsak po svoje, v skladu z različnimi pogledi na ureditev jugoslovanske federacije, ki so pač objektivno izhajali iz različnega položaja obeh republik. Državna samostojnost – čeprav pomeni velik napredek glede na izhodiščni položaj v prejšnjem stoletju -, nobenemu od obeh narodov ni prinesla "dokončne" rešitve: še vedno se soočata s podobnimi dilemami, kot sta se v prejšnjem stoletju – kako preživeti ob stičišču z močnejšimi in agresivnejšimi narodi, kako se vključevati v nastajajoče integracije in obenem ohraniti narodno identiteto. Kaj bo prinesla še dokaj nejasna nova balkanska geostrategija ZDA, kako bodo potekale evropske integracije z državami drugega, tretjega, četrtega... kroga, in ne nazadnje, kaj (če sploh kaj?) so se mali narodi Jugovzhodne Evrope zmožni dogovoriti tudi med sabo – ob vseh sprtostih, sovraštvu, medsebojnih obračunih, zaničevanju ali samo indiferentnosti -, ostaja odprto vprašanje.

REPE, Božo, PhD (History), associate lecturer,
Slovenia, 1000 Ljubljana, Rusjanov trg 4

INTEGRATIONS IN SOUTH-EASTERN EUROPE AND THE SITUATION OF SLOVENES AND MACEDONIANS

Borec, Ljubljana, XLIX, No. 559-560, pp. 21, Slov (Eng)

The author discusses integrations in Central Europe and the Balkans, a geographical area which he calls South-Eastern Europe. He gives definitions of the Balkans, Central Europe, South-Eastern Europe and other notions connected with the area in question. He goes on to give different descriptions of South-Eastern Europe by well-known travellers, writers, geographers and historians. He analyses the plans for and attempts to establish different integrations (federations and confederations) from the middle of the previous century. He describes the status of Macedonians and Slovenes in these plans, as the northernmost and southernmost peoples, respectively, in the area. Slovenes and Macedonians share a common Slavic ancestry, but they are separated by considerable geographical distance. Because of their different histories, there exist considerable cultural and religious disparities between the two nations. Nevertheless, in the course of modern history they have often taken part in various plans for political association in the area of Central and South-Eastern Europe and, for seventy-three years, actually lived in the same country. In geographical terms, Macedonians are a Balkan nation, but they have also featured in plans to establish certain Central European alliances. Geographically, Slovenes belong to Central Europe, although for most of modern history they have gravitated politically towards the Balkans (the idea of the association of the southern Slavs). Both states in which the Slovenes have lived encompassed a part (Austro-Hungary) or most (Yugoslavia) of the area of the Balkans. The destiny of both Macedonians and Slovenes was more often decided by foreigners rather than by themselves. At first, Slovenes sought a solution for the problem of their national identity in Austro-Hungary (the "trialist" proposal), while Macedonians sought to solve theirs as part of Turkey, after the victory of the Turkish progressive revolutionary forces gave them the right to elect their own representatives to the Ottoman parliament in Istanbul. The Balkan Wars failed to bring Macedonians the much-desired freedom and autonomy, which were the hopes of the Macedonian national revolutionary and war activist, Jane Sandanski. Macedonia was divided, a situation which remains unchanged to the present day. A similar fate awaited Slovenia after the First World War; it was only after the Second World War that Slovenia succeeded in re-annexing the coastal region. In the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Yugoslavia), Macedonians had no national rights, while Slovenes, as one of the main "tribes", had at least a limited political life and enjoyed a certain kind of unofficial autonomy with regard to culture and education (having founded their own university). The ties which have bound the two nations in the course of modern history were first established in the 19th century (some of them even date from the 16th century). Even during the period of the emergence of the idea of a Yugoslav state, Slovenes supported Macedonians in their rebellion against their Turkish overlords and their struggle in the Balkan War and the First World War, although their knowledge of the Macedonian people was limited. In the period between the two world wars, Slovene political parties did not pay much attention to the problems of Macedonians. Furthermore, they supported the centralist policy of the Serbian authorities, in their own interest. The exception were

communists and small political groups and newspapers, who gave their undivided support to the Macedonian struggle for national recognition. Occasionally, the Macedonian issue was even argued over in the context of internal political disputes in Slovenia.

During the Second World War, both Macedonians and Slovenes succeeded in organising their own army and features of a national state. As a result, they were given federal status in post-war Yugoslavia. Nevertheless, their national territory remained divided between different states, which caused great disappointment among the people of the two countries. Macedonians, in particular, hoped that the Balkan federation would bring a solution to their national problem, but the international situation prevented the union of the Pirin, Aegean and Vardar Macedonians. In socialist Yugoslavia, the two nations continued to conduct a struggle for emancipation. In this, they sometimes found themselves joined against the centralist policy of Belgrade, while at other times they fought alone, depending on their views on the arrangement of the Yugoslav federation, which were conditioned by the situation in each republic separately. Although it represented a great step forward with regard to the initial situation of the previous century, political independence did not bring either of the two nations a "final" solution to their national problems. They are still faced with dilemmas similar to those of the previous century: how to survive in competition with stronger and more aggressive nations, and how to become a part of emerging integrations while preserving their national identity. What will the results of US policy towards the Balkans be? How will European integrations with the countries of the second, third, fourth and later rounds proceed? And last but not least, in view of all the conflicts, hatred, attacks, prejudice and indifference, what (at all) can the small nations of South-Eastern Europe agree upon among themselves? These questions still remain unanswered.

DR. STEFANIJA, Dragi,

redni profesor za makedonski jezik in makedonsko književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani.

SLOVENCİ O MAKEDONIJI İN MAKEDONCIH

Borec, Ljubljana, XLIX, št. 559-560, str. 53, slov. (angl.)

İme Makedonija in Makedonci (Macedonci) najdemo med Slovenci že v 16. stoletju v raznih knjigah in oblikah v povezavi z ozemljem in ljudstvom, ki je živel na območju, znanem še iz biblijskih časov. Macedonija, Macedonec, Macedoner, macedonski srečamo v knjigah, natisnjenih v Sloveniji v 17. stoletju. Potem se od 19. stoletja vse do danes redno pojavljajo v zvezi s slavističnimi vprašanji, folkloro, književnostjo, tiskom in publicistiko, zgodovino in ekonomijo.

Makedonija in Makedonci imajo to srečo ali nesrečo, da imajo za svojo deželo in ljudstvo eno najstarejših imen na svetu. Po eni strani je dežela z imenom Makedonija ostala nespremenjena, v glavnem v sotočju belomorskih rek Vardar, Struma, Mesta in Bistrica ter Črni Drim z jadranskega sotočja. Nekoč je segala do Aten na jugu, Carigrada in Indije na vzhodu, do Donave na severu in Jadrana na zahodu. Menjavala so se tudi različna ljudstva. Znano je, da so se imena Makedonija hoteli znebiti že antični Grki, pa Rimljani, tudi Turki, ter še današnji novi Grki. To bi se gotovo zgodilo, če ne bi bilo slovanskega naroda, ki je zasedel ozemlje in se poimenoval Makedonci, ker je za svojo deželo obdržal samo glavno ime Makedonije. Nič nenavadnega in čudnega. Takih primerov je v zgodovini veliko. Dejstvo je pač, da okrog omenjenih rek najdlje živi ljudstvo, ki se brez sramu in s ponosom imenuje Makedonci. Potrudili se bomo z dokazi pokazati, od kdaj Slovenci omenjajo ime Makedonija in Makedonci.

DR STEFANIJA, Dragi,

lecturer in Macedonian language and literature at the Ljubljana Faculty of Arts.

SLOVENES ON MACEDONIA AND MACEDONIANS

Borec, Ljubljana, XLIX, No. 559-560, pp. 53, Slov (Eng)

"Macedonia" and "the Macedonians" were known among Slovenes as far back as the 16th century, when they appeared in various books and other sources connected with the territory of Macedonia and its inhabitants, which has been known since Biblical times. Words such as *Macedonija*, *Macedonec*, *Macedoner* and *macedonski* can be found in books published in Slovenia in the 17th century, while since the 19th century, issues connected with language, folklore, literature, printing and publishing, history and economy in Macedonia have appeared regularly before the Slovene public.

Fortunately or unfortunately, Macedonia and Macedonians bear one of the oldest names in world history. The country called Macedonia has remained unchanged and is still located at the confluence of the Vardar, Struma, Mesta, Bistrica and Crni Drim rivers, while at a certain time in history, it reached as far as Athens to the south, Istanbul and India to the east, the Danube to the north and the Adriatic to the west. But the people living on this territory have changed several times. It is well known that ancient Greeks and Romans, and later Turks, attempted to change the name of Macedonia. They would undoubtedly have succeeded if the territory had not been settled by a Slavic nation who adopted the name Macedonians by preserving the original name of their new land, Macedonia. There is nothing unusual in this, and history contains several other examples of a similar adoption of names. It remains undisputed that the people who have lived for the longest period of time at the confluence of these rivers are a nation proudly bearing the name Macedonians. The author lists several examples of the early use of "Macedonia" and "Macedonians" by Slovenes.

DR. MILOSAVLEVSKI, Slavko,

sociolog in publicist, konec šestdesetih let sekretar Centralnega komiteja Zveze komunistov Makedonije, 1971 zaradi "liberalističnega zastranjevanja" izključen iz Partije in upokojen. Veleposlanik Makedonije v Beogradu.

POGOVOR Z DOBRICO ĆOSIĆEM

Borec, Ljubljana, XLIX, št. 559-560, str. 67, slov. (angl.)

Balkanski zaplet, v katerem je izginila Jugoslavija, je izzvenel v mednacionalni, medkonfesionalni spopad barbarskih narodov – plemen. Iskanje vzrokov zanje odkriva srbsko odgovornost za tako tragično bilanco. Avtor v svojem eseu dokazuje, da je knjiga Dobrice Ćosića Spremembe (1992) besedilo, ki v sublimirani obliki prikazuje stanje srbskega duha in srbske ideje. Srbsko politiko v 20. stoletju je narekovala usmeritev: vsi Srbi v eni državi. Srbi so jo uveljavljali tako po načelu številčnosti kot zaradi domnevnih zgodovinskih zaslug (teza o Srbih kot osvoboditeljih drugih narodov). To načelo so začeli uveljavljati na Kosovu in v Vojvodini. Dogajanja je zaznamovala politika sile in mobilizacija množic z "mitingi resnice".

Ćosićevo gledanje je anticipacija enostranske resnice, ki je postala kolektivna lastnina srbskega naroda. Ćosić je bistveno prispeval k njenemu oblikovanju že s svojim nastopnim govorom v Srbski akademiji znanosti in umetnosti, verjeten je njegov pomemben delež pri Memorandumu iste ustanove.

Srbski interes je bil samo reševanje srbskega vprašanja. Resnica drugih jih ne zanima. Značilno je, na primer, da Ćosić ne pozna notoričnih dejstev makedonske zgodovine. Tako je zanj Makedonija Stara Srbija, po njegovem naj bi bila Makedonija umetna kominternska tvorba, v kateri naj bi makedonski komunisti makedonizirali Srbe. Vse to naj bi bil del Titove igre, da bi oslabil Srbijo. Podobno, kot je srbsko zanikanje makedonskih interesov, je tudi zanikanje interesov drugih narodov. Zato so Srbi izsilili tudi hrvaški in slovenski nacionalizem.

S srbsko agresijo je bil onemogočen vzajemen demokratični dialog jugoslovanskih nacij. Srbskemu hegemonizmu federacija ni ustrezala. Srbski intelektualci so praktično že leta 1982 pripravljali pogreb federacije, razcep z jugoslovanstvom.

Avtor z analizo Ćosićevih Sprememb dokaže, kako usodno so srbski intelektualci določili srbsko politiko. Svoje zgodovinske odgovornosti se ne bodo mogli otresti. Verbalizirali so srbsko diktatorsko različico razumevanja Jugoslavije, ki je dejansko pomenila njen konec. Ćosić je kot človek, ki je od leta 1986 aktivno podpiral srbskega vodjo Miloševića, še posebej odgovoren za tak razplet.

DR MILOSAVLEVSKI, Slavko,

sociologist and writer, served as the Secretary of the Central Committee of the Communist League of Macedonia in the late 1960s. In 1971 he was expelled from the Communist Party because of his liberal views and forced into retirement. He is the Ambassador of Macedonia in Belgrade.

INTERVIEW WITH DOBRICA ĆOSIĆ

Borec, Ljubljana, XLIX, No. 559-560, pp. 67, Slov (Eng)

The Balkan conflict which caused the disintegration of Yugoslavia turned into an international and inter-religious war between barbaric nations or tribes. When we search for the causes of this development, we inevitably stumble across Serbian responsibility for this tragedy. In this article, the author argues that *Spremembe* (‘Changes’), a book written by Dobrica Ćosić and published in 1992, is a sublime illustration of the Serbian spirit and Serbian ideas. Twentieth-century Serbian policy followed a single trajectory: all Serbs in a single state. This policy was justified by Serbs in terms of their great number and their self-acclaimed historical achievements (the thesis of the Serbs as the liberators of other nations). This policy was first carried out in Kosovo and Vojvodina with aggression and with the mobilisation of the masses, with the help of “meetings of truth”.

Ćosić’s views anticipate the one-sided truth which later became the collective property of the Serbian nation. Ćosić gave great encouragement to the formation of this truth during his first speech to the Serbian Academy of the Sciences and Arts, and his contribution to the drafting of the Memorandum of this same institution was probably considerable.

Serbian interest never extended further than the solving of Serbian issues. They are not interested in the interests of others. It is characteristic of this situation that, for example, Ćosić is not familiar with the darkest facts of Macedonian history. According to him, Macedonia is Ancient Serbia and is an artificial communist formation created by Macedonian communists in order to “macedonise” Serbs. All this was supposed to be part of Tito’s strategy to weaken Serbia. The Serbian denial of Macedonian interests is analogous to the Serbian denial of the interests of other nations. For this reason, Serbs provoked the emergence of Croatian and Slovene nationalism.

Serbian aggression rendered a democratic dialogue between Yugoslav nations impossible. The federation was not in accordance with Serbian hegemonism; Serbian intellectuals were planning the funeral of the federation and the destruction of Yugoslavia from 1982 onwards.

By analysing Ćosić’s *Spremembe*, the author attempts to prove that Serbian intellectuals in fact determined Serbian policy. They cannot escape their historical responsibility. They gave voice to the Serbian dictatorship’s vision of Yugoslavia, which in fact caused its destruction. And Ćosić, who has actively supported Serbian leader Milošević since 1986, shoulders a major part of the blame for the tragic outcome.

DR. KATARDŽIEV, Ivan,

zgodovinar, strokovnjak za balkansko zgodovino med dvema svetovnima vojnama, prej ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice v Skopju.

REPUBLIKA MAKEDONIJA IN SOSEDE – VČERAJ, DANES, JUTRI

Borec, Ljubljana, XLIX, št. 559-560, str. 191, slov. (angl.)

Avtor na začetku predstavlja najsplošnejše zgodovinske, geopolitične in etnokulturne informacije o Makedoniji v dokaz teze o zgodovinskem obstoju in etnokulturni identiteti avtohtonega makedonskega naroda in njegove nacionalne države – današnje Republike Makedonije. Hkrati navaja specifične okoliščine in razlage, ki so v novejši zgodovini povzročile pozno ustanavljanje makedonske države, težavno izvajanje procesa nacionalnega preroda in tudi asimilacijska prizadevanja ter ozemlske zahteve sosednjih narodov in držav do Makedoncev in Makedonije. Mednarodni in še posebno evropski dejavniki oz. odnosi in interesne sfere evropskih sil so dodatno neugodno vplivali na položaj in osamosvojitvena prizadevanja Makedonije.

V nadaljevanju avtor obravnava in razlaga pomen ustanavljanja demokratske Makedonije leta 1944 in njene pridružitve kot enakopravne federalne enote Demokratični federativni Jugoslaviji za politične odnose na Balkanu in v Evropi. Pomen tega ustanovitvenega akta sega v leto 1990/91 oz. k vprašanju razdružitve in propada jugoslovanske federacije in tudi državne osamosvojitve članic federacije, kontinuitete, sukcesije itd.

V eseju avtor dalje problematizira odnos sosednjih držav do osamosvojitve Makedonije na podlagi aktualnih dejanj in aktov ter tudi na podlagi analize zunanjepolitične strategije teh držav in njihovih korenin oz. velikodržavnih, ideoloških in etnocentričnih dejavnikov. Obravnava teh dejanj in dejavnikov utemeljuje avtorjev sklep, da se ne glede na uradno priznanje makedonske države danes nadaljuje in s sodobnimi elementi zaokroža zgodovinska črta zanikanja nacionalne identitete in jezikovne oz. etnokulturne posebnosti makedonskega naroda. Dokazuje se, da je Makedonija etnično-amorfno telo, da v tej državi obstajajo samo velike etnične skupine sosednjih narodov. Če bi bilo to sprejeto, bi to pomenilo, da bi se te etnične skupine – ko bo Evropa v prihodnosti odprla vse svoje državno-nacionalne meje -, preprosto združile s svojimi narodi, Makedonija pa bi se črtala z zgodovinskega in etnopolitičnega zemljevida.

S tega stališča avtor v zadnjem delu eseja obravnava politiko, zunanjepolitično in notranjerazvojno strategijo Republike Makedonije.

DR KARADŽIEV, Ivan,

historian, expert on Balkan history between the wars, and director of the National and University Library of Skopje.

THE REPUBLIC OF MACEDONIA AND ITS NEIGHBOURS - YESTERDAY, TODAY AND TOMORROW

Borec, Ljubljana, XLIX, No. 559-560, pp. 191, Slov (Eng)

The author begins by giving basic historical, geographical, political, ethnic and cultural information about Macedonia in order to support the thesis of the historical existence, and ethnic and cultural identity of the indigenous Macedonian nation and its national state, the present-day Republic of Macedonia. He proceeds by outlining specific conditions and explanations which, in recent history, have resulted in the delayed formation of the Macedonian state, difficulties in the implementation of the process of national transformation, and efforts to assimilate Macedonia and claim its territory by the neighbouring countries. International, and in particular European, interests and relations proved to be an additional obstacle to Macedonia gaining independence.

The author goes on to discuss the impact of the founding of a democratic state of Macedonia in 1944 and its assimilation as an equal federal unit within the Democratic Federal Yugoslavia for political relations in the Balkans and Europe. This issue is also relevant to 1990/91, the disintegration of the Yugoslav federation, the formation of independent states by the members of that federation, political continuity and succession.

On the basis of recent measures adopted, and by analysing the foreign political strategy of the neighbouring countries, their roots and ambitious ideological and ethno-centric features, the author exposes the problematic aspects of the attitude of these countries towards Macedonian independence. By discussing individual measures, the author concludes that, regardless of the present official recognition of the Macedonian state, the historical denial of the national identity, and the linguistic and cultural characteristics of the Macedonian people continues to exist, and is even further enhanced by contemporary developments. For example, it is commonly believed that Macedonia is an amorphous body and that its population consists only of ethnic groups from the neighbouring nations. Therefore, if this opinion was generally accepted, these ethnic groups would, on the opening of European borders sometime in the future, simply merge back into their original nations and Macedonia would disappear from the historical and national political map of the world.

From this point of view, the author concludes the article with a description of the policies, foreign policy strategies and strategies for the domestic development of the Republic of Macedonia.

JEZERNIK Božidar, dr. etnologije, dipl. pravnik, izredni profesor
Slovenija, 1000 Ljubljana, Zavetiška 5

OBLIKOVANJE MAKEDONSKE ZAVESTI

Borec, Ljubljana, XLIX, št. 559-560, str. 219, slov. (angl.)

Članek prinaša pregled okoliščin, v katerih je potekalo oblikovanje makedonske nacionalne zavesti, s posebnim poudarkom na zanikanju obstoja makedonskega naroda pri grških, bolgarskih in srbskih nacionalistih. Zaradi državnega sistema v otomanskem imperiju, ki je kot najpomembnejšo distinkcijo uveljavljal razliko v verski pripadnosti, je bila etnična pripadnost nekaj sekundarnega in manj pomembnega. Ko se je na evropskem zahodu kot bistveni element identitete ljudi razvila in uveljavila nacionalna pripadnost, za katero je bilo značilno, da je presegala celo verske razlike med posameznimi pripadniki določenega ljudstva, se je ta zavest le s težavo prebijala in uveljavljala tudi na evropskem jugovzhodu. Morda se niti ne bi uveljavila, če ne bi bilo v času tako imenovanega vzhodnega vprašanja med zainteresiranimi evropskimi silami interesov, povezanih s posameznimi deli evropske Turčije. Zavest o specifični narodnostni identiteti je bila zaradi spleta okoliščin še najmanj razvita med slovanskim prebivalstvom v Makedoniji. To stanje so zato skušale izkoristiti sosednje balkanske države, ki so se v 19. stoletju v bojih za nacionalno emancipacijo osvobodile izpod turške okupacije. Grčija, Srbija in Bolgarija so svoje ozemeljske zahteve uveljavljale z dokazovanjem z različnimi argumenti, da so prebivalci Makedonije pravzaprav Grki, Srbi oziroma Bolgari. Vendar Makedoncev nikoli nobeni izmed njih ni uspelo povsem asimilirati, ne zlepa ne zgrda. Po nastanku samostojne makedonske republike v okviru federativne Jugoslavije pa se je uveljavila zavest o specifični makedonski identiteti. Drugačen zgodovinski razvoj bi nemara res lahko pripeljal do tega, da bi ljudje razvili grško, srbsko ali bolgarsko zavest, a dejstvo je, da se to ni zgodilo. Pri konstrukciji makedonskega naroda v drugi Jugoslaviji in njenem uveljavljanju so imeli nedvomno pomembno, če ne morda celo odločilno vlogo izrazito politični razlogi, toda ne glede na to so jo ljudje sprejeli za svojo. S tem pa so tudi (plebiscitarno) odgovorili na vprašanje, ali so Makedonci poseben narod ali niso.

JEZERNIK, Božidar, PhD (Ethnology), BA (Law), associate lecturer
Zavetiška 5, 1000 Ljubljana, Slovenia

THE FORMATION OF MACEDONIAN NATIONAL AWARENESS

Borec, Ljubljana, XLIX, No. 559-560, pp. 219, Slov (Eng)

This article discusses the course of events that have resulted in the formation of Macedonian national awareness. Special emphasis is laid on the denial of the existence of the Macedonian nation by Greek, Bulgarian and Serbian nationalists. Because of the political system of the Ottoman empire, where religion was the most important feature of an individual, nationality was of secondary importance. National identity, which was developed in western Europe as the most important element of an individual's identity, even transcending religious differences between the members of a certain nation, was only slowly and with great difficulty adopted in South-Eastern Europe. This feature might even have never been adopted if, in the period of the emergence of the Eastern problem, great European forces had not shared certain interests in the Turkish-held parts of Europe. Owing to a number of circumstances, the awareness of a specific national identity was least developed among the Slavic population of Macedonia. The neighbouring Balkan states, which during the 19th-century struggles for national emancipation had managed to free themselves from Turkish supremacy, attempted to take advantage of this situation. Greece, Serbia and Bulgaria justified their territorial claims with different arguments - that the inhabitants of Macedonia were in fact Greeks, Serbs and Bulgarians. Nevertheless, they failed to assimilate the majority of Macedonians, and after the founding of an autonomous Macedonian republic within the federal state of Yugoslavia, the awareness of a specific Macedonian national identity emerged. Different historical developments might have led to a situation in which people adopted Greek, Serbian or Bulgarian national identities, but this never happened. In the formation of the Macedonian nation in post-Second World War Yugoslavia and in its recognition, political interests undoubtedly played an important, if not decisive, part. Nevertheless, people adopted Macedonian national identity as theirs, and with this they offered a (plebiscitary) answer to the question of whether Macedonians were a separate nation themselves.

borec

559-560 REVIJA ZA ZGODOVINO, LITERATURO IN ANTROPOLOGIJO **1997**

ustanovitelj

Zveza združenj borcev narodnoosvobodilne vojne Slovenije

izdajatelj

Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije
v sodelovanju

s Komisijo za bивše politične zapornike, internirance in druge žrtve nacifašizma

glavni in odgovorni urednik

JOŽE DEŽMAN

telefon (064) 221 071

Revija izhaja ob denarni podpori Ministrstva za kulturo Republike Slovenije

uredniški odbor

TILKA BLAHA, JOŽE DEŽMAN, DR. BOŽIDAR JEZERNIK, DR. LEV KREFT, MIHA
NAGLIČ, DR. DUŠAN NEČAK, DR. BOŽO REPE, MILENA ŠTRAJNAR, RAPA ŠUKLJE,
DR. CVETKA TOT

oblikovalka in tehnična urednica

DARJA CJUHA

lektorica

BORA ZLOBEC-JURČIČ

uredništvo in uprava

1000 Ljubljana, Vrtača 11, poštni predal 195, telefon (061) 216-475, fax 216-488

Cena te številke v prosti prodaji 2.400 SIT

Letna naročnina za tujino je 180 USD

žiro račun pri NLB d.d. Ljubljana

50100-678-000-0093214

devizni račun pri NLB d.d. Ljubljana

50100-620-133-900-27491-705-112270/3

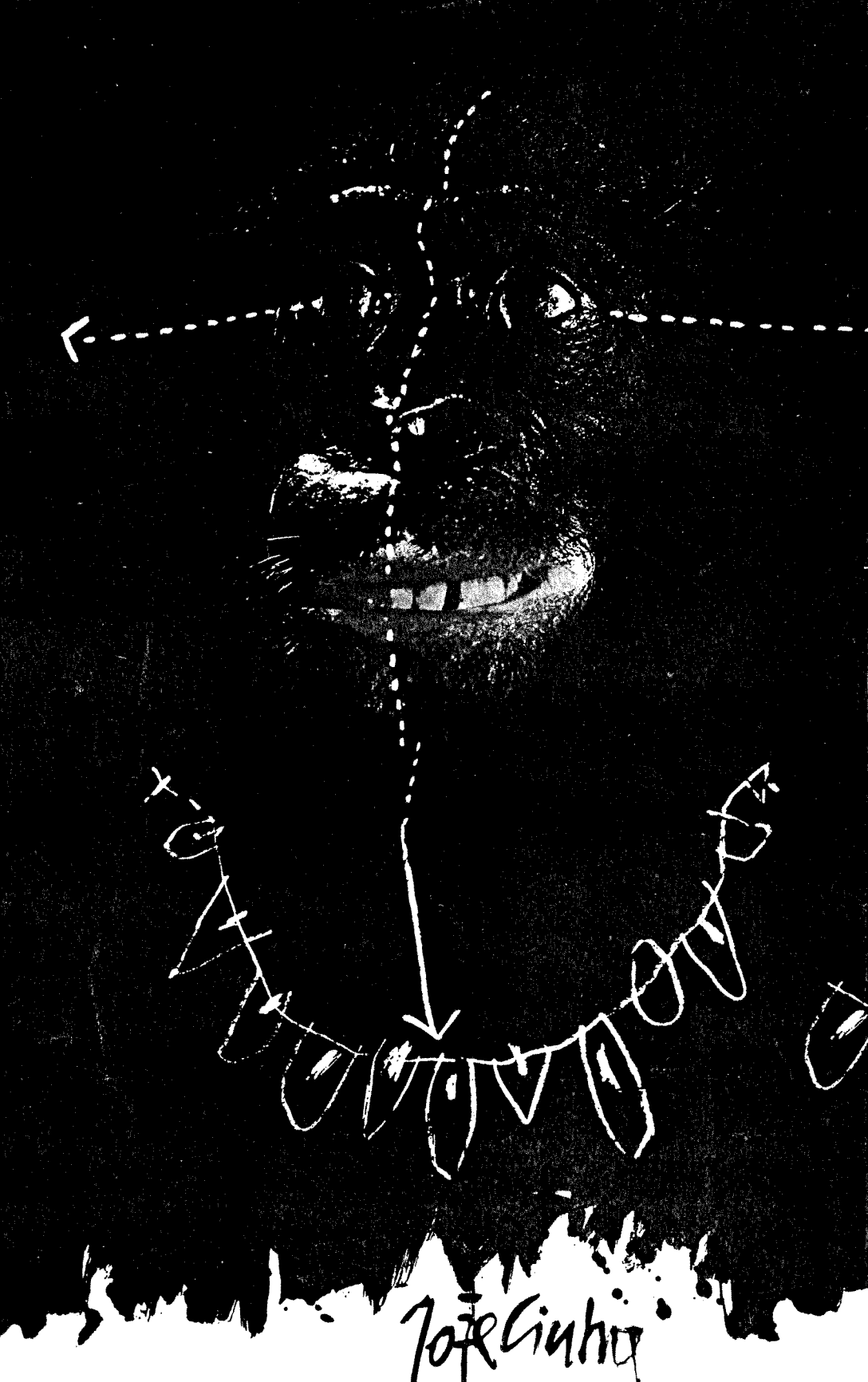
tisk

Tiskárna Tone Tomšič d. d., Ljubljana, Gregorčičeva 25 a

UDK 949.712+82(05)

ISSN 0006-7725

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-649/92 z dne 27. 10. 1992 šteje ta knjiga po 13. točki tarifne številke 3 Tarife davka od prometa proizvodov in storitev (Uradni list RS, št. 4/92) med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa proizvodov in storitev.

Joe Ginh